

Προπτυχιακή Εργασία

Αθανασοπούλου Ιωάννα

Σύνταγμα, Εργασία και Συναφή Δικαιώματα (Συνδικαλιστική Ελευθερία, Απεργία)

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ιστορικά

Η Γέννηση του εργατικού δικαίου

Η εργασία ως ιδιότυπο αντικείμενο συναλλαγής για πολλούς αιώνες δεν απασχόλησε ιδιαίτερα τους νομοθέτες. Οι νομοθεσίες δεν την ξεχώριζαν από τα άλλα αντικείμενα συναλλαγής και το μόνο ζήτημα ήταν η ένταξή της στους τύπους των συμβατικών σχέσεων που ρύθμιζαν. Στην αρχαιότητα, όταν η εργασία ήταν το δυσμενές προνόμιο των δούλων, η χρησιμοποίηση της εργασίας τους από τρίτους γινόταν με παραχώρηση, μίσθωση, νοίκιασμα δηλαδή του δούλου από τον κύριό του σε τρίτο. Αυτή η σχέση, κρινόταν αυτονόητο, ότι έπρεπε να τη ρυθμίζουν οι προβλέψεις για τη μίσθωση.

Ο τύπος της μισθώσεως, αυτούσιος ή σε παραλλαγές, κάλυπτε νομικά τη σχέση παροχής εργασίας από τον φορέα της σε άλλον και, τυπικά, την καλύπτει ακόμα και σήμερα. Είναι χαρακτηριστικό, ότι και ο ελληνικός Αστικός Κώδικας κατατάσσει το σχετικό κεφάλαιο, (το 18ο), με επικεφαλίδα «Μίσθωσις εργασίας» στη γενικότερη ομάδα των μισθώσεων.

Στη μεταφορά του Αστικού Κώδικα στη δημοτική η «μίσθωσις εργασίας» αποδόθηκε με τον όρο «σύμβαση εργασίας», όρο που στη συγκεκριμένη περίπτωση αλλοιώνει και περιορίζει το νομικό περιεχόμενό της. Ωστόσο, με το χρόνο, όσο προχωρούσε η κοινωνική και πολιτική χειραφέτηση όλο και ευρύτερων στρωμάτων του πληθυσμού και οξυνόταν η κοινωνική συνείδηση με το διαποτισμό της από ανθρωπιστικές αντιλήψεις κάθε προελεύσεως, γινόταν φανερό ότι για την ρύθμιση της εργασίας δεν προσφερόταν ο τύπος της μισθώσεως του ρωμαϊκού δικαίου. Άρχισε η εργασία να διακρίνεται από τα άλλα αντικείμενα της συναλλαγής και η σχέση εργασίας να αποκτά εκτός από την ποσοτική διάσταση, που χαρακτηρίζει κάθε συναλλαγή, και μια άλλη διάσταση, ποιοτική, που είχε την αρχή της στην εκτίμηση της ότι η εργασία είναι καρπός της προσωπικότητας, η οποία στη σχέση εργασίας μετέχει ενεργητικά με τρόπο μοναδικό για όλο το φάσμα των κοινωνικών και νομικών σχέσεων.

Οι σχετικές διαδικασίες, για να επηρεάσουν οι εκτιμήσεις αυτές το χώρο του δικαίου, άρχισαν στα τέλη του 18ου και προπαντός στην αρχή του 19ου αιώνα, τότε που η βιομηχανική και τεχνική επανάσταση άλλαξε τη μορφή των οικονομικών και παραγωγικών σχέσεων, δημιουργώντας ταυτόχρονα κοινωνικά προβλήματα καινοφανή σε μορφή και οξύτητα. Η εισβολή των μηχανών στην παραγωγή και η δημιουργία μεγάλων εργοστασίων με το καθεστώς του άκρατου οικονομικού φιλελευθερισμού που επικρατούσε και κυριαρχούσε, είχαν ως αποτέλεσμα τη χωρίς όριο εκμετάλλευση της εργασίας με συνθήκες πολύ συχνά άθλιες και λοιπούς οικονομικούς όρους εξουθενωτικούς για τους εργαζομένους, αφού για την εργασία το παιχνίδι της προσφοράς και της ζήτησης ήταν ελεύθερο και η προσφορά της εργασίας συνεχώς μεγάλωνε.

Σ' αυτούς τους λόγους έχουν την πηγή τους όχι μόνο οι κοινωνικές ιδέες και οι κοινωνικές επαναστάσεις, που συγκλόνισαν τον κόσμο, αλλά και οι πρώτες ρωγμές στο αστικό δίκαιο, απ' όπου αναπήδησε το εργατικό δίκαιο.

Ο νομοθέτης αναγκάστηκε να επέμβει για να αντιμετωπίσει την εξαθλίωση που έφερε η ουσιαστική παράδοση των εργαζομένων στην εξουσία των εργοδοτών, την απειλή της κοινωνικής εκρήξεως που απειλούνταν όσο η κατάσταση έφτανε στην υπερβολή και τις κοινωνικές αναταραχές που, άλλωστε, δεν άργησαν να ξεσπάσουν. Οι πρώτες νομοθετικές επεμβάσεις έγιναν στο πιο ευαίσθητο σημείο της απαράδεκτης εκμεταλλεύσεως, στην κατάχρηση της εργασίας των ανηλίκων. Πρώτα στην Αγγλία (1802), αργότερα στη Γερμανία (1839) και στη Γαλλία (1841) και ύστερα σ' άλλες χώρες, είδαν το φώς οι πρώτες διατάξεις εργατικής νομοθεσίας, που περιόριζαν σε δώδεκα τις ώρες εργασίας των ανηλίκων και απαγόρευαν την απασχόλησή τους τη νύχτα. Αυτή ήταν η πρώτη καταβολή στη σειρά των νομοθετικών μέτρων, που ακολούθησαν και σχημάτισαν το λεγόμενο προστατευτικό δίκαιο των εργαζομένων.

Παράλληλα, οι ίδιοι λόγοι γέννησαν και ωρίμασαν στον κόσμο των εργαζομένων την ιδέα να επιδιώξουν την αυτοπροστασία τους. Η απόλυτη εξάρτησή τους κυρίως από λίγους ισχυρούς εργοδότες, η μαζική απασχόλησή τους στους ίδιους χώρους, η κοινή μοίρα τους τους έκαναν να αποκτήσουν συνείδηση των κοινών τους συμφερόντων και της δύναμews, που θα αποκτούσαν ενωμένοι και οργανωμένοι. Στα τέλη του 18ου αιώνα εμφανίζονται στην Αγγλία τα πρώτα εργατικά συνδικάτα και γίνονται οι πρώτοι εργατικοί αγώνες. Οι παράνομες στην αρχή συνδικαλιστικές οργανώσεις με μακροχρόνιους αγώνες πέτυχαν αρχικά την ανοχή τους από την έννομη τάξη, ύστερα την αναγνώρισή τους και τέλος, την τυπική κατοχύρωσή τους, η οποία έχει πλέον επικυρωθεί διεθνώς με την 87η διεθνή σύμβαση εργασίας (1948) και έχει καταχωρηθεί σε συντάγματα (στο δικό μας στα άρθρα 12, 22 και 23). Οι εργατικές οργανώσεις έγιναν οι φορείς των συλλογικών συμφερόντων των εργαζομένων, εξισορροπώντας απέναντι στην εργοδοτική πλευρά την αδύναμη διαπραγματευτική θέση των ασύνδετων μεμονωμένων εργαζομένων και επιδιώκοντας, όταν είναι απαραίτητο και αγωνιστικά τη συλλογική προστασία τους. Πέτυχαν τη βελτίωση και εξύψωση της θέσεως των εργαζομένων, καθιέρωσαν τον κοινωνικό διάλογο με ισοδύναμη παράσταση των μερών, έγιναν θεσμικά πλέον και επίσημα όργανα για την άμεση διαμόρφωση των σχέσεων εργαζομένων εργοδοτών σε όλα τα επίπεδα.

Οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας, που είχαν αρχίσει να τις επιβάλλουν έξω και πριν από οποιαδήποτε νομοθετική πρόβλεψη οι επαγγελματικές οργανώσεις από το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα στην Αγγλία, την Γερμανία και τη Γαλλία, είναι πλέον διεθνώς θεσμοθετημένο μέσο (98η διεθνής σύμβαση εργασίας 1949) για την άμεση και αναγκαστική διαμόρφωση των εργασιακών σχέσεων (στην Ελλάδα από το 1995 με το ν. 1876/1990 και συνταγματική κατοχύρωση από το άρθρο 22 παρ. 2 Συντ). Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις παρεμβάλλονται ανάμεσα στο κράτος και τα άτομα, η πραγματική δύναμή τους έχει περιβληθεί νομικό κύρος και αποτελούν φορείς ρυθμιστικής εξουσίας στις σχέσεις εργασίας, η οποία, μολονότι δεν είναι «συντεταγμένη», έχει δύναμη άμεσης επιβολής.

A. Η έννοια της εργασίας

Εργασία, γενικά, είναι κάθε απασχόληση του ανθρώπου, κάθε μορφή δραστηριότητας με κάποιο σκοπό. Νομικά σκοπός της εργασίας μπορεί να είναι οποιοσδήποτε, αρκεί να είναι θεμιτός, δηλαδή όχι παράνομος ή ανήθικος. Το είδος της εργασίας είναι αδιάφορο. Μπορεί να είναι πνευματική ή σωματική, να συνίσταται σε ενέργεια θετική ή σε απλή παρουσία σε ένα τόπο. Γενικά μπορεί να έχει οποιαδήποτε μορφή. Ακόμα και η ακινησία (λ.χ. η απασχόληση μοντέλου) ή ο ύπνος (όπως ο φύλακας που κοιμάται σε εργοστάσιο) αποτελούν εργασία με τη νομική έννοια, γιατί και η συγκεκριμένη στάση ή κατάσταση του ανθρώπου έχει αξία και είναι παροχή σε αυτόν που προσφέρεται.

Επίσης η ετοιμότητα για παροχή εργασίας, η δέσμευση δηλαδή του χρόνου του εργαζομένου χωρίς εγγήγορη των πνευματικών ή σωματικών δυνάμεών του, μπορεί να είναι αντικείμενο σχέσεως εργασίας, οπότε νομικά εξομοιώνεται με την εργασία, διαρρυθμίζεται όμως ειδικότερα.

Η εργασία είναι αντικείμενο της εργασιακής σχέσης ως ενέργεια ορισμένης μορφής, ανεξάρτητα από το αποτέλεσμα της, γι' αυτό και μετρείται συνήθως με το χρόνο. Οι οικονομολόγοι, μάλιστα, που απασχολούνται με την κοστολόγηση ή την μέτρηση της παραγωγικότητας της εργασίας, χρησιμοποιούν τους τεχνοκρατικούς όρους ανθρωπόωρα, ανθρωποημέρα.

Από τις διακρίσεις της εργασίας ιδιαίτερα σημαντική είναι η διάκρισή της σε εξαρτημένη και ανεξάρτητη, γιατί στο εργατικό δίκαιο υπάγεται μόνο η σχέση παροχής εξαρτημένης εργασίας. Προϋπόθεση δηλαδή για την εφαρμογή του εργατικού δικαίου είναι η ύπαρξη εξαρτημένης εργασίας, προϋπόθεση που όμως δεν είναι απαραίτητη και για την εφαρμογή των συνταγματικών διατάξεων που ισχύουν αναγκαστικά σε κάθε περίπτωση.

Εν αντιθέσει προς το εργατικό δίκαιο, ο όρος «εργασία» του άρθρου 22 (όταν δεν ορίζεται το αντίθετο ή δεν προκύπτει σαφώς από τα συμφραζόμενα), καλύπτει όχι μόνο την εξαρτημένη αλλά και την ανεξάρτητη εργασία. Ο όρος «εργασία» δεν αναφέρεται μόνο στο μισθωτό, αλλά και στον εργοδότη και τον αυτοαπασχολούμενο, όχι μόνο στον εργάτη και τον ιδιωτικό υπάλληλο αλλά και στον ελεύθερο επαγγελματία, στον επιχειρηματία κάθε λογής, καθώς και στον δημόσιο υπάλληλο. Ο όρος «εργασία» αφορά την εξαρτημένη εργασία μόνο στην παρ.2 (γενικοί όροι εργασίας, συλλογικές συμβάσεις εργασίας). Επίσης ο όρος «εργαζόμενος» έχει την έννοια του μισθωτού, μόνο όταν αναφέρεται στο δικαίωμα της ίσης αμοιβής (παρ.1 υποπαρ. 2) – αλλιώς αφορά κάθε ένα που εργάζεται.

Ο όρος εργασία αφορά κάθε μορφή εργασίας: την ευκαιριακή, όσο και (στην πράξη μάλιστα κυρίως) την συστηματική, «επαγγελματική» δραστηριότητα: το επάγγελμα.

B. Διάκριση της εργασίας από συγγενείς έννοιες:

Εργασία παρέχεται όχι μόνο στα πλαίσια της ειδικής έννομης σχέσης, η οποία έχει αντικείμενο ακριβώς την παροχή εξαρτημένης εργασίας, αλλά και στα πλαίσια άλλων, διαφορετικών κατά τη νομική φύση, έννομων σχέσεων. Είναι συνεπώς απαραίτητο να διακριθεί η σχέση (εξαρτημένης) εργασίας από άλλες σχέσεις, στις οποίες επίσης παρέχεται εργασία.

B.1. Εθελοντική εργασία.

Ο όρος «εργασία» ωστόσο, κατά την έννοια του άρθρου 22, είναι, όπως και στο εργατικό δίκαιο, όχι οποιαδήποτε δραστηριότητα (όπως ελέχθη παραπάνω) αλλά μόνο η άμεσα ή έμμεσα αμειβόμενη ή κερδοσκοπική απασχόληση. Η καθαρά εθελοντική εργασία αποτελεί συμμετοχή στην κοινωνική ή πολιτική ζωή της χώρας, που προστατεύεται από το άρθρο 5 παρ. 1. Η απασχόληση όπως που είναι προπαρασκευαστική της κατά κυριολεξία εργασίας (επαγγελματική εκπαίδευση, αναζήτηση εργασίας κλπ) καλύπτεται από το άρθρο 22, έστω και εν δεν είναι άμεσα αμειβόμενη ή επικερδής.

B. 2. Επάγγελμα.

Εργασία και επάγγελμα είναι έννοιες συναφείς αλλά δεν ταυτίζονται. Επάγγελμα είναι κάθε μη απαγορευμένη, όχι απλώς προσωρινή ή ευκαιριακή οικονομική απασχόληση ενός προσώπου που του παρέχει μια οικονομική και κοινωνική βάση ζωής. Όπως και η έννοια της εργασίας εν γένει, έτσι και το επάγγελμα αναφέρεται τόσο στην ανεξάρτητη όσο και στην εξαρτημένη εργασία, τόσο στην απασχόληση του ελεύθερου επαγγελματία, του επιχειρηματία και του ανεξάρτητου τεχνίτη, όσο και του μισθωτού και του υπαλλήλου. Άλλωστε η διάκριση αυτή χάνει τη σαφήνιά της στην περίπτωση των «στελεχών επιχειρήσεων» ή «διευθυνόντων υπαλλήλων» (managers, executives), που είναι χαρακτηριστικοί για προηγμένες καπιταλιστικές οικονομίες.

Η έννοια του επαγγέλματος έχει σημασία στο εργατικό δίκαιο, καθώς πολλές ειδικές ρυθμίσεις εργατικών νόμων (ωράρια, άδειες, αμοιβές, μέτρα ασφαλείας κλπ) αναφέρονται σε ορισμένα επαγγέλματα και οι συλλογικές συμβάσεις εργασίας και διαιτητικές αποφάσεις, με εξαίρεση τις εθνικές γενικές, ρυθμίζουν τις εργασιακές σχέσεις κατά κανόνα κατά επαγγελματικές ειδικότητες ή κλάδους.

Τέλος, το επάγγελμα μπορεί να οδηγεί στον προσδιορισμό των συγκεκριμένων εργασιών, που έχει υποχρέωση να εκτελεί ο εργαζόμενος στο πλαίσιο της σχέσεώς του με τον εργοδότη. Μόνο τις εργασίες τις επαγγελματικής του ειδικότητας και τις άμεσα συναφείς με αυτές υποχρεούται να εκτελεί, αν βέβαια έχει προσληφθεί με την επαγγελματική ειδικότητά του.

B.3. Άτυπες μορφές απασχόλησης.

Πολλές επιχειρήσεις, στην προσπάθειά τους για οικονομική τους ανόρθωση, μετά απόλυση μέρους των εργαζομένων τους ή μετά περιορισμό των ήδη απασχολούμενων σε μερική απασχόληση, απασχολούν άλλους, αλλά ενδεχομένως και τους ίδιους εργαζομένους, σε διάφορες μορφές πρόσκαιρης ή περιθωριακής απασχόλησης, π.χ. με σύμβαση αναπλήρωσης, παρέχοντάς τους εργασία στο σπίτι και πληρώνοντάς τους, είτε κατ' αποκοπήν, είτε με το κομμάτι, με σύμβαση εποχιακής απασχόλησης, με σύμβαση περιστασιακής

απασχόλησης. Διαδεδομένη είναι επίσης και η υπερβολαβία.

Οι λόγοι που ωθούν σε αυτές τις μορφές απασχόλησης είναι η συνεχής αύξηση της ανεργίας, η όξυνση των οικονομικών προβλημάτων και οι αυξημένες οικογενειακές υποχρεώσεις.

Οι μορφές αυτές απασχόλησης έχουν πολλές αρνητικές πλευρές για τους εργαζομένους, όπως μειωμένη αμοιβή, έλλειψη προστασίας κατά της απόλυσης και στέρηση πολλών δικαιωμάτων που απορρέουν από τη σύμβαση εργασίας αορίστου χρόνου, όπως π.χ. επίδομα προϋπηρεσίας, εξέλιξη στην εργασία, επιδόματα εορτών, ετήσια άδεια. Εξάλλου οι απασχολούμενοι κατ' αυτόν τον τρόπο στερούνται και των συλλογικών δικαιωμάτων που έχουν οι εργαζόμενοι με σταθερό καθεστώς εργασίας.

Στο σημείο αυτό θα πρέπει να σημειωθεί ότι οι μορφές αυτές της απασχόλησης εξαπλώνονται κυρίως μεταξύ των γυναικών.

Ιδιαίτερα η εργασία στο σπίτι με το κομμάτι (φασόν), επειδή παρουσιάζει το πλεονέκτημα της μη απομάκρυνσης από το σπίτι εξαπλώνεται κυρίως σε μητέρες με μικρά παιδιά, γιατί έτσι συνδυάζουν την εργασία με το μέγεθος των παιδιών και τη φροντίδα του σπιτιού. Στην εξάπλωση εξάλλου αυτού του είδους της απασχόλησης συντελεί και η έλλειψη κοινωνικής υποδομής, π.χ. έλλειψη αρκετών και σωστά οργανωμένων παιδικών σταθμών και νηπιαγωγείων.

Με τον πρόσφατο ν. 2639/1998 ρυθμίζονται για πρώτη φορά σε επίπεδο εργατικού δικαίου οι λεγόμενες «άτυπες μορφές απασχόλησης», όπως είναι κατ' εξοχήν η τηλεργασία, το φασόν, η κατ' οίκον απασχόληση. Σχετικά με την κοινωνικοασφαλιστική προστασία των αυτοαπασχολούμενων το άρθρο 1 παρ. 3 του ν.

2639/1998 ορίζει ότι εξακολουθεί να ισχύει η διάταξη του άρθρου 22 του ν. 1902/1990, σύμφωνα με την οποία υπάγονται στην ασφάλιση του ΙΚΑ, του ΟΑΕΔ, του ΟΕΚ, καθώς και στην ασφάλιση του ΙΚΑ – TEAM, αν δεν ασφαλίζονται σε άλλο επικουρικό ταμείο.

B. 4. Σύμβαση έργου.

Στη σύμβαση έργου υποχρεούται κάποιος να εκτελέσει ένα έργο με αμοιβή (άρθρο 681 Α.Κ.). Αντικείμενο αυτής της συμβάσεως είναι το αποτέλεσμα της εργασίας, όχι η εργασία που θα καταβληθεί, για να πραγματοποιηθεί. Πάντως η σύμβαση έργου λήγει αυτομάτως όταν το έργο, για το οποίο έχει συναφθεί, πραγματοποιηθεί. Δε χρειάζεται δηλαδή καταγγελία όπως στη σύμβαση εργασίας και κάθε σχετική συμβατική σχέση των μερών παύει.

B. 5. Εντολή.

Στην εντολή δεν υπάρχει υποχρέωση να καταβληθεί μισθός (άρθρο 713 Α.Κ.). Στη σύμβαση εργασίας τέτοια υποχρέωση υπάρχει πάντα. Συνήθης περίπτωση παροχής υπηρεσιών με τον τύπο της έμμισθης εντολής είναι αυτή του δικηγόρου με πάγια αντιμισθία.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

ΤΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΤΗΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

A. Φορείς – Πεδίο ισχύος

1. Φυσικά πρόσωπα Όλα τα φυσικά πρόσωπα είναι υποκείμενα του δικαιώματος εργασίας. Για λόγους όπως προστασίας αυτών των ίδιων ή τρίτων ο νόμος μπορεί να προβλέπει σχετικά με ορισμένες εργασίες ή επαγγέλματα, ότι οι ενδιαφερόμενοι δεν μπορούν να το ασκήσουν πριν συμπληρώσουν μια ορισμένη ηλικία και δεν δικαιούνται πλέον να το ασκήσουν όταν υπερβούν μια ορισμένη ηλικία. Στην πρώτη κατηγορία ανήκει προπάντων η (συνδεδεμένη με την κρατική υποχρέωση προστασίας της παιδικής ηλικίας και την υποχρεωτική σχολική φοίτηση) γενική απαγόρευση εργασίας ανηλίκων μέχρι (τουλάχιστον) 15 ετών. Εν όψει εξάλλου της συγκεκριμένης εργασίας και του βαθμού δυσχέρειας ή επικινδυνότητας διεξαγωγής της, ο νόμος μπορεί να προβλέπει ειδική (ανώτερη) ελάχιστη ηλικία.

Αντιθέτως, ένα γενικής ισχύος όριο ηλικίας, ως χρόνος παύσεως (ή απαγορεύσεως ενάρξεως) οποιασδήποτε εργασίας, δεν θα ήταν σύμφωνο με το Σύνταγμα. Σχετικά με ορισμένο επάγγελμα, είναι όμως θεμιτό και συνηθισμένο στο πλαίσιο εξαρτημένης εργασίας τόσο στον δημόσιο, όσο και στον ιδιωτικό φορέα, εφόσον δεν αποτελεί αυθαίρετη διάκριση λόγω ηλικίας. Αυτό συμβαίνει π.χ. όταν ορίζεται αδικαιολόγητα χαμηλή ηλικία, ως ανώτατο όριο εισόδου στην δημόσια υπηρεσία.

Όριο ηλικίας ανεξάρτητων επαγγελματιών (συμπεριλαμβανομένων και των ασκούντων ελευθερία επαγγέλματα) δε συμβιβάζεται με την ελευθερία της εργασίας εκτός στην σπάνια περίπτωση που αυτό είναι απολύτως αναγκαίο για την προστασία της ζωής ή υγείας του κοινού, το οποίο μόνο του δεν έχει την δυνατότητα να ελέγξει, όπως π.χ. στην περίπτωση χειριστή αεροσκάφους. Κατά κανόνα, εφ' όσον χρόνο το κοινό δείχνει εμπιστοσύνη στον ελεύθερο επαγγελματία, ζητώντας και χρησιμοποιώντας τις υπηρεσίες του, δεν μπορεί ο νόμος να το προστατεύσει περισσότερο από ότι αυτό το ίδιο κρίνει ορθό ή αναγκαίο, απαγορεύοντας στον ελεύθερο επαγγελματία να παρέχει τις υπηρεσίες του και στο κοινό να τις δέχεται. Ένα τέτοιο όριο ηλικίας θα προσέβαλλε το δικαίωμα της εργασίας.

2. Νομικά πρόσωπα Εργασία και επάγγελμα είναι κατ' αρχήν προσωποπαγείς έννοιες. Εντούτοις την ελευθερία εργασίας μπορούν να επικαλεστούν και νομικά πρόσωπα, μια που η άσκηση ορισμένων επαγγελματικών δραστηριοτήτων διευκολύνεται ή και καθίσταται για πρώτη φορά δυνατή στο πλαίσιο μιας οργανώσεως, όπως π.χ. ενός νοσοκομείου, ενός εργοστασίου, μιάς εταιρείας εν γένει. Έτσι, η ελευθερία της εργασίας καλύπτει και τον ελεύθερο καθορισμό του επιχειρηματικού προσανατολισμού του νομικού προσώπου, αν και η κοινωνική διάσταση της επιχειρηματικής δραστηριότητας μπορεί να επιτρέπει ευρύτερη επέμβαση του νομοθέτη, παρά την επαγγελματική δραστηριότητα του φυσικού προσώπου.

3. Αλλοδαποί – Κοινοτικοί Το Σύνταγμά μας, εν αντιθέσει προς ορισμένα ξένα συντάγματα, δεν περιορίζει την ελευθερία της εργασίας στους ημεδαπούς. Κύρια εξαίρεση αποτελούν οι δημόσιες λειτουργίες, στις οποίες «μόνον Έλληνες πολίται είναι δεκτοί», αν και ειδικοί νόμοι μπορεί να εισαγάγουν εξαιρέσεις. Επειδή όμως οι αλλοδαποί (με εξαίρεση τους υπηκόους των άλλων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας) δεν έχουν αξίωση εισόδου στην Ελλάδα και η είσοδος και η παραμονή τους εξαρτάται από ειδική κρατική άδεια, επιτρέπεται κατά μείζονα λόγο η χορήγηση άδειας παραμονής χωρίς άδεια εργασίας, η οποία χορηγείται κατά διακριτική ευχέρεια και υπό τον όρο της αμοιβαιότητας. Ο νόμος παρέχει μάλιστα πλήρη απαγόρευση ασκήσεως από αλλοδαπούς των λεγόμενων ελευθέρων (π.χ. ιατρικών) επαγγελμάτων. Κατά τα λοιπά μπορεί να τους επιτραπεί κάθε άλλη οικονομική δραστηριότητα συμπεριλαμβανομένης και της άδειας ιδρύσεως βιομηχανίας.

Εξαιρέσεις των ανωτέρω προβλέπονται σε πολυάριθμες διμερείς διεθνείς συμβάσεις, καθώς και στην Ευρωπαϊκή Σύμβαση Εγκαταστάσεως και τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη. Κυρίως όμως δεν ισχύουν τα ανωτέρω για τους «κοινοτικούς αλλοδαπούς», δηλαδή τους υπηκόους των άλλων κρατών μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας. Αυτοί είναι ελεύθεροι να ασκήσουν εξαρτημένη ή ανεξάρτητη εργασία στην Ελλάδα (όπως και αντίστροφα, οι Έλληνες υπήκοοι στα άλλα μέλη της Κοινότητας) βάσει της Συνθήκης της ΕΟΚ και του λοιπού κοινοτικού δικαίου, όπως έχουν ερμηνευθεί από το δικαστήριο των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων.

4. Τριτενέργεια Η ελευθερία της εργασίας, όπως και τα άλλα ατομικά δικαιώματα, νοείται ως ελευθερία του ιδιώτη έναντι του κράτους και των άλλων φορέων δημόσιας εξουσίας (βλ. παρακάτω, κεφ. 3ο). Έναντι άλλων ιδιωτών, που εξαναγκάζουν π.χ. έναν άνθρωπο σε εργασία ή σε παύση εργασίας, δεν προστατεύει το άρθρο 22, αλλά ενδεχομένως η ποινική νομοθεσία.

Η απαγόρευση όμως της αναγκαστικής εργασίας είναι γενική και δεσμεύει όχι μόνο το κράτος, αλλά και τους ιδιώτες στις σχέσεις τους μεταξύ τους, αναπτύσσει δηλαδή άμεση τριτενέργεια. Από αυτήν απορρέει και η ελευθερία της συμβάσεως εργασίας με την έννοια της ελευθερίας αλλαγής θέσεως εργασίας.

Β. Περιορισμοί

Το άρθρο 22 δεν υποβάλλει την διακήρυξη του δικαιώματος καθ' εαυτό (παρ. 1), αλλά μόνο την ειδικότερη ρύθμιση ορισμένων περιορισμών του (παρ. 3 υποπαρ. 2) σε επιφύλαξη νόμου. Και εδώ όμως η ελευθερία της εργασίας δεν σημαίνει ελευθερία της αδικοπραξίας ούτε η κατ' επάγγελμα παράνομη δραστηριότητα απολαμβάνει την επαγγελματική ελευθερία. Δεν έχει, επομένως σχέση με το άρθρο 22 η επιβολή βαρύτερης ποινής στους «κατ' επάγγελμα εγκληματίες».

Απαγορεύεται, αντιθέτως όχι μόνο η εργασία που έχει ως αντικείμενο πράξεις απαγορευόμενες από τους γενικούς νόμους (π.χ. μαστροπεία, σωματεμπορία ή τοκογλυφία) αλλά και η κατά άσκηση νόμιμης εργασίας χρησιμοποίηση παράνομων μέσων.

«Εργασία» επομένως, της οποίας την ελευθερία κατοχυρώνει το Σύνταγμα, είναι μόνο εκείνη που δεν αντίκειται στους γενικούς νόμους που προστατεύουν, κατά τις επιταγές του ίδιου του Συντάγματος, τους ίδιους τους εργαζομένους (εργατικό δίκαιο και δίκαιο των κοινωνικών ασφαλίσεων), τους περιοίκους, τους καταναλωτές και το κοινό εν γένει. Το δικαίωμα εργασίας υπόκειται δηλαδή στο γενικό κοινωνικό περιορισμό του άρθρου 25. Η απαγόρευση συνεπώς μεθόδων εργασίας που είναι επικίνδυνες για τους εργαζομένους ή τρίτους δεν αποτελεί περιορισμό της ελευθερίας της εργασίας, αλλά προσδιορισμό της έννοιας της νόμιμης εργασίας, της οποίας μόνη την ελευθερία κατοχυρώνει το Σύνταγμα. Τι ίδιο ισχύει για τον καθορισμό από το νόμο των όρων εργασίας, του μέγιστου χρόνου εργασίας, της απαγορεύσεως εργασίας ανηλικών κ.ο.κ. Η ελευθερία της εργασίας δεν απαλλάσσει από τις γενικές επιταγές ή απαγορεύσεις του νόμου. Κατά των διατάξεων που, μέσα στο πλαίσιο του Συντάγματος, προστατεύουν και ρυθμίζουν την δημόσια υγεία, ασφάλεια, τάξη, οδική κυκλοφορία, χωροταξία, πολεοδομία, το περιβάλλον κτλ δεν μπορεί κανείς κατ' αρχήν, να αντιτάξει το δικαίωμα της εργασίας. Το αυθαίρετο οικοδόμημα π.χ. δεν νομιμοποιείται μόνο γιατί χρησιμοποιείται ως στέγη εργασίας, όπως και η παράνομη μόλυνση του περιβάλλοντος δεν γίνεται νόμιμη διότι προέρχεται από εργοστάσιο που παρέχει εργασία σε μεγάλο αριθμό εργατών. Στο ένταλμα κατεδαφίσεως ή στην απαγόρευση χρήσεως ετοιμόρροπου οικοδομήματος δεν μπορεί να αντιταχθεί το δικαίωμα εργασίας του εργαζομένου σε αυτό.

Και η εργασία υπάγεται συνεπώς στους γενικούς νόμους, στους νόμους δηλαδή που προστατεύουν ένα έννομο αγαθό, χωρίς να στρέφονται κατά ενός προσώπου ή ομάδας προσώπων ή κατά ορισμένου εργαστηρίου, εργοστασίου, καταστήματος, γραφείου κ.ο.κ. Στις περιπτώσεις αυτές πρόκειται για γενικούς περιορισμούς, που αποτελούν στην πραγματικότητα προσδιορισμούς του δικαιώματος εργασίας.

Οι γενικοί περιορισμοί της ελευθερίας της εργασίας, όπως και των άλλων ατομικών δικαιωμάτων, δεν δικαιολογούν όπως κατ' αρχήν την επιβολή προληπτικού ελέγχου και την εξάρτηση του δικαιώματος εργασίας από προηγούμενη άδεια της αρχής. Όποια απασχόληση δεν απαγορεύεται από το νόμο, είναι επιτρεπτή. Όπου ο νόμος δεν απαιτεί την έκδοση προηγούμενης άδειας, αυτή δεν είναι αναγκαία. Ο νόμος δεν μπορεί εξάλλου να εξαρτήσει το δικαίωμα εργασίας από άδεια και επομένως από την προηγούμενη εκπλήρωση ορισμένων εκάστοτε προϋποθέσεων, παρά μόνον όπου προβλέπεται από το νόμο και είναι αναγκαίο (όχι απλής χρήσιμο) και πρόσφορο για την διασφάλιση συγκεκριμένου δημοσίου συμφέροντος, όπως προπάντων για την προστασία της δημόσιας υγείας, ή άλλων κεντρικών αναγκών του κοινού, όπου αυτό τελεί σε σχέση εμπιστοσύνης με τα ελευθέρια επαγγέλματα, τις τράπεζες, τις ασφαλιστικές εταιρείες κ.ο.κ.

Από τα ανωτέρω προκύπτει ήδη ότι οι περιορισμοί, τους οποίους μπορεί να επιβάλλει ο νόμος στην επιλογή και την άσκηση του επαγγέλματος έχουν διαφορετικά εκάστοτε όρια. Το Σύνταγμά μας δεν προβαίνει στην διάκριση αυτή με τη σαφήνεια ορισμένων ξένων συνταγμάτων, αλλά θέτει πάντως μόνο τον καθορισμό των όρων εργασίας υπό την επιφύλαξη του νόμου (άρθρο 22 παρ. 2), ενώ το δικαίωμα εργασίας καθ' εαυτό

(άρθρο 22 παρ. 1), από το οποίο απορρέει και η ελευθερία επιλογής επαγγέλματος, δεν τελεί υπό την επιφύλαξη του νόμου.

Η «θεωρία των βαθμίδων» (Stufentheorie) που ανέπτυξε το Γερμανικό Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο σχετικά με την ελευθερία του επαγγέλματος, προσφέρει τη λύση που αρμόζει και στη ρύθμιση του δικού μας συντάγματος. Κατά τη θεωρία αυτή τα όρια του περιορισμού της ελευθερίας του επαγγέλματος είναι διαβαθμιστά ανάλογα με το αν αφορούν την επιλογή ή την άσκηση του επαγγέλματος. Στην πράξη ο περιορισμός της ασκήσεως μπορεί να θίγει και την επιλογή του επαγγέλματος, όπως π.χ. όταν για την άσκηση ενός επαγγέλματος απαιτεί ο νόμος ορισμένα προσόντα. Και στις δύο περιπτώσεις επιτρέπονται μόνο περιορισμοί που υπηρετούν το δημόσιο συμφέρον, όσο όμως περισσότερο αφορούν οι περιορισμοί την ελευθερία επιλογής επαγγέλματος τόσο επιτακτικότερο πρέπει να είναι το δημόσιο συμφέρον που τους δικαιολογεί. Η άσκηση του επαγγέλματος μπορεί να ρυθμιστεί με νόμο, στο βαθμό που αυτό εύλογα θεωρείται σκόπιμο για λόγους δημοσίου συμφέροντος. Η συνταγματική προστασία αρκείται εδώ στον αποκλεισμό δυσανάλογων και αυθαίρετων ρυθμίσεων. Η ελευθερία επιλογής επαγγέλματος μπορεί όμως να περιοριστεί μόνο αν και στο βαθμό που το επιβάλλουν επιτακτικά σπουδαία κοινά αγαθά.

Ιδιαίτερη σπουδαιότητα για τον καθορισμό ορίων στην περιοριστική της ελευθερίας της εργασίας εξουσία του νόμου έχει η αρχή της αναλογικότητας. Σχετικά με την εφαρμογή της αρχής της αναλογικότητας στο πλαίσιο της ελευθερίας της εργασίας πρέπει να παρατηρηθούν τα εξής:

1. Η απαίτηση τυπικών προσόντων (π.χ. πτυχίων ανωτάτων ή άλλων σχολών) τελεί σε εύλογη σχέση με τον επιδιωκόμενο νόμιμο σκοπό, μόνο όταν τα προσόντα αυτά είναι πράγματι απαραίτητα για την εκτέλεση εν γένει ή την καλή απόδοση της συγκεκριμένης εργασίας ή επαγγέλματος. Ενώ η προϋπόθεση αυτή συντρέχει κατ' αρχήν στην περίπτωση της επιστημονικής ή τεχνικής εργασίας, εν όψει μάλιστα της προστασίας του κοινού, δεν συντρέχει στην περίπτωση της καλλιτεχνικής ή δημοσιογραφικής ή επιχειρηματικής εργασίας, όπου το ταλέντο και η πείρα είναι πολύ σπουδαιότερο από οποιοδήποτε σπουδές ή πτυχία.
2. Ο περιορισμός στην επιλογή ενός ορισμένου επαγγέλματος είναι κατ' αρχήν επαχθέστερος και δυσκολότερος να δικαιολογηθεί, από τον περιορισμό στην άσκηση του επαγγέλματος. Ακόμη επαχθέστερη είναι όμως η απαγόρευση εξακολουθήσεως του επαγγέλματος ή το κλείσιμο ενός καταστήματος, εργαστηρίου ή γραφείου.
3. Το άρθρο 14 παρ. 6 του Συντάγματος προβλέπει υπό ορισμένες προϋποθέσεις την απαγόρευση ασκήσεως του δημοσιογραφικού επαγγέλματος. Επίσης κατά το άρθρο 14 παρ. 8 του Συντάγματος «νόμος ορίζει τας προϋποθέσεις και τα προσόντα ασκήσεως του δημοσιογραφικού επαγγέλματος». Στο πλαίσιο της ελευθερίας του τύπου γίνονται οι αναγκαίες παρατηρήσεις για την έννοια των διατάξεων αυτών.

Γ. Διαστάσεις

Ιδιαίτερα θεμελιώδης για το κεφάλαιο «Σύνταγμα και Εργασία» που εξετάζουμε, είναι η αναφορά στις διαστάσεις του συνταγματικού δικαιώματος της εργασίας. Το δικαίωμα της εργασίας είναι:

- Αμυντικό: ως προστασία της υπάρχουσας θέσης.
- Προστατευτικό: έχει αναχθεί σε προστατευτικό αντικείμενο του κράτους.
- Εξασφαλιστικό – Διεκδικητικό: Δεν κατοχυρώνεται ως εξασφαλιστικό στο ισχύον Σύνταγμα, ως αξίωση ευρέσεως εργασίας (βλ. παρακάτω).

Το δικαίωμα της εργασίας ως προς το αμυντικό, προστατευτικό και εξασφαλιστικό – διεκδικητικό περιεχόμενο του στρέφεται κατά του κράτους, του εργοδότη και οποιουδήποτε ιδιώτη το προσβάλλει (τριτενέργεια). Ορθότερο είναι να δεχθούμε ότι κύριος αποδέκτης ειδικά της εξασφαλιστικής διάστασης του συνταγματικού δικαιώματος της εργασίας είναι το κράτος, ωστόσο, τόσο το κράτος, στα πλαίσια της νομοθετικής εξουσίας, όσο και ο εργοδότης, στα πλαίσια της άσκησης του διευθυντικού του δικαιώματος, οφείλουν να ενεργούν μέσα στα πλαίσια του νόμου, της καλής πίστης και όχι καταχρηστικά. Από τις προαναφερόμενες διαστάσεις του δικαιώματος της εργασίας (αμυντική, προστατευτική και εξασφαλιστική) απορρέουν και οι αντίστοιχες υποχρεώσεις του κράτους και του εργοδότη. Ειδικότερα:

Α. Το κράτος: Το άρθρο 22 θεσπίζει την τριπλή υποχρέωση του κράτους να μεριμνά για τη δημιουργία συνθηκών απασχολήσεως όλων των πολιτών, την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζομένου αγροτικού και αστικού πληθυσμού και την κοινωνική ασφάλιση των εργαζομένων. Το άρθρο 108 εδ.2 επιβάλλει μάλιστα στο κράτος την υποχρέωση να μεριμνά για την κοινωνική και επαγγελματική προαγωγή των εκτός της επικρατείας εργαζομένων Ελλήνων.

Το Σύνταγμα δεν υποχρεώνει το Κράτος να εξασφαλίζει το ίδιο απασχόληση σε όλους τους πολίτες, αφού αυτό είναι δυνατό μόνο σε μια κεντρικά προγραμματισμένη και όχι σε μια βασικά ελεύθερη οικονομία, σαν και αυτή που κατοχυρώνει το Σύνταγμα. Το άρθρο 22 προβλέπει όμως την υποχρέωση του κράτους να δημιουργεί συνθήκες απασχολήσεως όλων των πολιτών, να ακολουθεί δηλαδή βασικά (αν και όχι κατανάγκη βραχυπρόθεσμα) πολιτική πλήρους απασχολήσεως. Το κράτος μπορεί να λάβει νομοθετικά μέτρα που τείνουν προς πλήρη απασχόληση, έστω και αν αυτά περιορίζουν την επαγγελματική ελευθερία (π.χ. ελευθερία συμβάσεων), αλλά μόνο στο μέτρο που αυτό είναι αναπόφευκτο. Η κρατική υποχρέωση δημιουργίας συνθηκών πλήρους απασχολήσεως δεν περιορίζεται στους παρέχοντες εξαρτημένη εργασία, αλλά (όπως και το δικαίωμα εργασίας) αφορά όλους τους εργαζόμενους.

Κατά το άρθρο 22 παρ.1 το κράτος μεριμνά για την ηθική και υλική εξύψωση του εργαζομένου αγροτικού και αστικού πληθυσμού. Η διάταξη αυτή (παρμένη από το άρθρο 22 του Συντάγματος του 1927) αποτελεί το γενικό θεμέλιο του κοινωνικού κράτους στη χώρα μας.

Κατά το άρθρο 22 παρ.4 το κράτος μεριμνά δια την κοινωνικήν ασφάλισιν των εργαζομένων, όπως νόμος ορίζει. Η διάταξη αυτή αποτελεί ειδικό συνταγματικό θεμέλιο του κοινωνικού κράτους. Βάσει της επιφυλάξεως νόμου που περιέχει (ως νόμος ορίζει), ο νομοθέτης μπορεί να θεσπίσει υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση και να ορίσει τους όρους και τις προϋποθέσεις της.

Ειδικότερα μπορούμε να αναφέρουμε μια σύντομη εξέλιξη του κοινωνικού κράτους και της κοινωνικής ασφάλισης: Σε αντίθεση με το Σύνταγμα του 1952, που έμεινε αυστηρά προσηλωμένο στις ιδεολογικές επιδράσεις του φιλελεύθερου καθεστώτος, ο συντακτικός νομοθέτης του 1975, συγχρονιζόμενος με τα νεότερα δυτικά συντάγματα, υιοθέτησε την αρχή του κοινωνικού κράτους. Έτσι αποτυπώνεται για πρώτη στην Ελλάδα, ο μετασχηματισμός του φιλελεύθερου κράτους σε κοινωνικό κράτος δικαίου. Υπό την επίδραση της αρχής του κοινωνικού κράτους, η κοινωνική ασφάλιση μολιάζεται με τις αρχές της κοινωνικής ασφάλειας. Πιο συγκεκριμένα, χωρίς να αποβάλλει τα ασφαλιστικά της χαρακτηριστικά, προσανατολίζεται ταυτόχρονα και

προς την κάλυψη ενός ελάχιστου ορίου διαβίωσης (minimum vital). Ακόμη, παύει να απευθύνεται αποκλειστικά στον εργαζόμενο πληθυσμό και αποκτά, ολοένα και περισσότερο, καθολικό χαρακτήρα. Τέλος, για να εκπληρώσει το διευρυμένο ρόλο της, προσφεύγει πλέον όχι στη στενή επαγγελματική αλληλεγγύη, αλλά σε μια ευρύτερη μορφή (εθνικής) αλληλεγγύης.

Όπως έγινε σαφές από τα παραπάνω, οι ανωτέρω υποχρεώσεις του κράτους δεν έχουν απλώς κατευθυντήριο ή προγραμματικό χαρακτήρα. Είναι αντιθέτως νομικές υποχρεώσεις, όπως φαίνεται από την έμμεση επιφύλαξη νόμου την οποία συνεπάγονται και όταν η συνταγματική διάταξη που τις θεσπίζει δεν περιέχει άμεση επιφύλαξη νόμου. Αποτελούν επιπλέον αντικειμενικό κανόνα δικαίου με γενική ισχύ και ιδιαίτερη σημασία ως ερμηνευτικού κανόνα.

Η διαπίστωση της νομικής σημασίας των υποχρεώσεων του κράτους στο άρθρο 22 δεν σημαίνει όμως ακόμη ότι στις υποχρεώσεις αυτές αντιστοιχούν αξιώσεις των ιδιωτών, ούτε ότι το δικαίωμα εργασίας κατοχυρώνεται και ως αξίωση εργασίας. Μια τέτοια αξίωση θα είχε ως αντικείμενο την εύρεση και διατήρηση θέσεως εργασίας καθώς και την επαγγελματική εκπαίδευση καθενός πολίτη.

Β. Η εξουσία του εργοδότη: Λόγω της ιεραρχικής σχέσης εργοδότη – εργαζόμενου, οι συγκρούσεις και όχι σπάνια οι παραβιάσεις των ατομικών δικαιωμάτων του εργαζομένου, αποτελούν συχνότατο φαινόμενο. Το κοινό εργατικό δίκαιο, σταθερά προσανατολισμένο στις αρχές της προστασίας του εργαζομένου και της ευνοϊκής μεταχείρισης, έχει καταφέρει να αμβλύνει τις συγκρούσεις και τις αυθαιρέσιες της εργοδοτικής πλευράς, σε πολλές περιπτώσεις αλλά φαίνεται μάλλον ουτοπική η προοπτική να εξαληφθεί πλήρως η αντιπαλότητα αυτή που προέρχεται από την εν γένει άσκηση του διευθυντικού δικαιώματος του εργοδότη και των εξουσιών που απορρέουν από αυτό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

Το δικαίωμα της εργασίας ως ελευθερία εργασίας

Περιεχόμενο.

Το δικαίωμα της εργασίας ως ελευθερία εργασίας έχει ως περιεχόμενο την ελεύθερη από κρατικές παρεμβάσεις επιλογή και αλλαγή ανεξάρτητης ή εξαρτημένης εργασίας (επαγγέλματος), την ελεύθερη πρόσβαση στην επαγγελματική εκπαίδευση και επιμόρφωση και την ελεύθερη κατά χρόνο, τόπο και τρόπο άσκηση επαγγέλματος. Τα όρια ανάμεσα στις διάφορες αυτές πλευρές της ελευθερίας εργασίας δεν είναι πάντοτε σαφή στην πράξη. Π.χ. η έναρξη ενός επαγγέλματος για το οποίο δεν απαιτείται ιδιαίτερη προπαίδεια, μπορεί να αποτελεί συγχρόνως την de facto επιλογή του και την πρώτη πράξη ασκήσεώς του.

1) Η ελευθερία επιλογής και αλλαγής επαγγέλματος

Η ελευθερία της εργασίας και ιδιαίτερα του επαγγέλματος περιλαμβάνει πρώτον την ελευθερία επιλογής και αλλαγής εργασίας και ιδιαίτερα επαγγέλματος.

Αφετηρία της επαγγελματικής ελευθερίας (που μόνο όσον αφορά το εργασιακό της στοιχείο ανήκει στην ελευθερία της εργασίας, ενώ κατά τα λοιπά είναι τμήμα της οικονομικής ελευθερίας) είναι ότι τα επαγγέλματα δεν είναι εκ των προτέρων ορισμένα σε αριθμό, περιεχόμενο ή σκοπό. Εκτός από τα παραδοσιακά και καθιερωμένα (γιατρός, δικηγόρος, αρχιτέκτων κλπ), η ποικιλία τους είναι απεριόριστη και διαρκώς μεταβαλλόμενη. Μέσα στα όρια των γενικών νόμων, καθένας έχει το δικαίωμα να επιλέξει το «επάγγελμα» που διαμορφώνει ο ίδιος. Όπου όμως ορισμένοι χαρακτηρισμοί είναι καθιερωμένοι και το κοινό τους συνδέει ευλόγως με την κατοχή ορισμένων γνώσεων και προσόντων και την παροχή ορισμένων υπηρεσιών, μπορεί ο νομοθέτης να απαγορεύει την χρήση του σχετικού με αυτές τίτλου, αν δεν συντρέχουν οι απαραίτητες κατά το νόμο προϋποθέσεις. Σε ακραίες περιπτώσεις μπορεί, αν αυτό επιβάλλεται από επιτακτικό δημόσιο συμφέρον (π.χ. τη δημόσια υγεία), να τιμωρεί ποινικώς την χρησιμοποίηση ενός επαγγελματικού τίτλου από μη δικαιούχους.

Η ελευθερία επιλογής και αλλαγής εργασίας και ιδιαίτερα επαγγέλματος δεν συνεπάγεται κατ' αρχήν υποχρέωση του κράτους ή καν σχετική αξίωση του ιδιώτη προς δημιουργία των συνθηκών που είναι αναγκαίες για την επιτυχή άσκηση του επιλεγέντος επαγγέλματος ή γενικά εργασίας ή και αξίωση προς σύσταση θέσεως και διορισμό ή κατάληψή της. Σημαίνει όμως ότι το κράτος δεν μπορεί κατ' αρχήν ούτε να επιβάλλει, ούτε να αποκλείει την επιλογή μιάς κατά το γενικό δίκαιο μη απαγορευμένης (έστω και προηγουμένως άγνωστης ή ασυνήθιστης) απασχολήσεως. Οι κρατικές υπηρεσίες επαγγελματικού προσανατολισμού έχουν καθαρά συμβουλευτικό για τον ενδιαφερόμενο χαρακτήρα. Η διάταξη του άρθρου 16 παρ. 2, κατά την οποία «η παιδεία αποτελεί βασικήν αποστολήν του κράτους, έχει δε ως σκοπόν την επαγγελματικήν αγωγήν των Ελλήνων» δεν μπορεί να προσφέρει έρεισμα υποχρεωτικού κρατικού επαγγελματικού προσανατολισμού. Ολικός ή μερικός αποκλεισμός από μια ορισμένη εργασία ή ορισμένο επάγγελμα για λόγους που κατά το σύνταγμα δεν μπορούν να θεμελιώσουν διακρίσεις εν γένει, ιδιαίτερα δε κατά την απόλαυση της ελευθερίας (φύλο, φυλή, γλώσσα, θρησκευτικές ή πολιτικές πεποιθήσεις) δεν επιτρέπονται ούτε εδώ, αφού το άρθρο 22 παρ. 1 δεν διακρίνει κατά την κατοχύρωση του δικαιώματος εργασίας. Εξαιρέσεις μπορούν να δικαιολογηθούν μόνο όταν η φύση της εργασίας επιβάλλει την άσκησή της από πρόσωπα που ανήκουν σε μια ορισμένη κατηγορία (π.χ. σε θέσεις καθηγητών των θρησκευτικών διορίζονται μόνο χριστιανοί στο θρήσκευμα ή σε θέσεις μεταφραστών ή διερμηνέων προσλαμβάνονται μόνο πρόσωπα με μητρική γλώσσα την γλώσσα στην οποία γίνεται η διερμηνεία ή η μετάφραση κλπ).

Δεν αντίκειται στην ελευθερία επιλογής επαγγέλματος η απαίτηση συνδρομής ουσιαστικών και τυπικών προσόντων, εφόσον αυτά προβλέπονται στον νόμο και τελούν σε εύλογη συνάφεια με το αντικείμενο της εργασίας.

Η ελευθερία της εργασίας είναι ασυμβίβαστη με την επιβολή του λεγόμενου «κλειστού επαγγέλματος» (closed shop). Ο όρος αυτός αναφέρεται κατ' ακρίβεια στα επαγγέλματα εκείνα που είναι προσιτά μόνο στα συνδικαλισμένα μέλη, σε εκείνους δηλαδή που είναι ή γίνονται και παραμένουν μέλη της συνδικαλιστικής

οργάνωσης ενός ορισμένου επαγγέλματος ή μιας ορισμένης επιχείρησης. Όποιος ανήκει ήδη στο κλειστό επάγγελμα και αποχωρήσει από την αρμόδια συνδικαλιστική οργάνωση παύει να έχει το δικαίωμα ασκήσεως του επαγγέλματος ή της εργασίας αυτής και απολύεται. Το σύστημα αυτό του «κλειστού επαγγέλματος» προστατεύει τα μέλη του και καθιστά ιδιαίτερα ισχυρή την αρμόδια συνδικαλιστική οργάνωση, αλλά παραβιάζει την ελευθερία εργασίας. Νόμος επομένως ή συλλογική σύμβαση που το καθιερώνουν αντίκεινται στο Σύνταγμα και διότι παραβιάζουν την αρνητική συνδικαλιστική ελευθερία, την ελευθερία δηλαδή της μη προσχωρήσεως σε καμία ή σε μια ορισμένη συνδικαλιστική οργάνωση ή της αποχωρήσεως από αυτήν. Οι απόψεις αυτές γίνονται δεκτές και στην εργατικόλογική θεωρία της χώρας μας. Και το Συμβούλιο της Επικρατείας δέχεται κατ' αρχήν την αντισυνταγματικότητα λόγω παραβάσεως του δικαιώματος εργασίας. Νομοθετικούς περιορισμούς θεωρεί θεμιτούς μόνο όταν ορίζονται αντικειμενικά και ισομερώς και δικαιολογούνται από σπουδαίο δημόσιο συμφέρον (που δεν συντρέχει στην περίπτωση οικονομικού αποκλειστικά συμφέροντος μιας επαγγελματικής τάξεως, έστω και πολυπληθούς).

Όπου όμως δεν συντρέχουν παρόμοιοι επιτακτικοί λόγοι, είναι αντισυνταγματική η μονοπώληση παροχής εργασίας και η υποχρέωση των ενδιαφερομένων να χρησιμοποιούν αποκλειστικά εργαζομένους που ανήκουν σε μια ορισμένη συνδικαλιστική οργάνωση.

Ασυμβίβαστα με την ελευθερία της εργασίας είναι και τα «κλειστά επαγγέλματα» (professions fermées), με την έννοια των «κατοχυρωμένων» επαγγελμάτων που είναι προσιτά μόνο σε κλειστό κύκλο προνομιούχων, καθώς και στους κληρονόμους ή άλλους διαδόχους ή μαθητές τους και «κλειστά» στους τρίτους. Τέτοια είναι ή γίνονται και τα επαγγέλματα που κηρύσσονται «κορεσμένα». Σε μικρότερο βαθμό αυτό ισχύει και για την αποκλειστική «κλειστό αριθμού» (numerus clauses) θέσεως ενός επαγγέλματος σε μια πόλη ή περιφέρεια. Διαφορετική είναι η περίπτωση οργανώσεως και συγκεντρώσεως ενός επαγγέλματος για λόγους δημόσιας ασφάλειας ή υγείας σε ορισμένο οργανισμό δημοσίου ή ιδιωτικού δικαίου, ο οποίος έχει κατ' ανάγκη ορισμένες μόνο θέσεις εργασίας, με παράλληλη απαγόρευση της ασκήσεως του εν λόγω επαγγέλματος από άλλα πρόσωπα ή σε άλλο τόπο (π.χ. συμβολαιογράφοι). Τέτοιες περιπτώσεις είναι σπάνιες. Διαφορετική επίσης είναι η περίπτωση της υποχρεωτικής συμμετοχής όλων όσοι ασκούν ένα ορισμένο επάγγελμα σε νομικό πρόσωπο (σύλλογο ή επιμελητήριο) δημοσίου δικαίου, ώστε να διασφαλίζεται ο έλεγχος προς το συμφέρον του κοινού. Η συμμετοχή αυτή, εφόσον είναι ελεύθερη σε όλους όσοι έχουν τα γενικά προσόντα, δεν περιορίζει κατ' αρχήν την ελευθερία της εργασίας και θέτει ενδεχομένως μόνο ζητήματα ελευθερίας ενώσεως.

2. Ελευθερία ασκήσεως επαγγέλματος.

Η ελευθερία επιλογής θα εσπερίσει περιεχομένου χωρίς την ελευθερία ασκήσεως του επαγγέλματος και εν γένει της εργασίας. Τουτό σημαίνει ότι είναι κανείς κατ' αρχήν ελεύθερος να ασκήσει το επάγγελμα του με τον τρόπο και σε χρόνο και χώρο της προτιμήσεώς του.

Η ελευθερία ασκήσεως του επαγγέλματος υπόκειται επίσης σε περιορισμούς και μάλιστα εκτενέστερους από την ελευθερία επιλογής του επαγγέλματος.

Στην ελευθερία παροχής υπηρεσιών αντιστοιχεί η ελεύθερη αποδοχή τους από τρίτους.

3. Ελευθερία επαγγελματικής εκπαίδευσης και επιμόρφωσης.

Στην ελευθερία της εργασίας ανήκει και η ελευθερία της επαγγελματικής εκπαίδευσης και επιμόρφωσης. Πράγματι χωρίς επαγγελματική εκπαίδευση, σε πολλές περιπτώσεις η επιλογή επαγγέλματος θα ήταν άκαρπη και η άσκηση του ανεπίτητη ή πρακτικά αδύνατη. Η ελευθερία αυτή περιλαμβάνει τόσο την ελευθερία του επαγγελματικώς εκπαιδευέσθαι καθ' εαυτήν, όσο και την ελευθερία επιλογής εκπαιδευτηρίου.

Η ελευθερία πρέπει να διακρίνεται (αν και βέβαια στην πράξη δεν είναι ανεξάρτητη) από τη κοινωνική αξίωση έναντι του κράτους να προσφέρει μια ορισμένη επαγγελματική εκπαίδευση σε ένα συγκεκριμένο άτομο.

4. Ελευθερία μη εργασίας.

Ελευθερία εργασίας σημαίνει και την ελευθερία της μη εργασίας (αρνητική ελευθερία εργασίας).

α. Πράγματι, κατά το Σύνταγμα η εργασία αποτελεί δικαίωμα, αλλά κατ' αρχήν όχι υποχρέωση. Εκτός από τις προβλεπόμενες στο Σύνταγμα εξαιρέσεις και τις συμβατικά αναλαμβανόμενες υποχρεώσεις, η εργασία μπορεί να αποτελεί ηθική, αλλά πάντως όχι νομική υποχρέωση. Δεν είναι επομένως σύμφωνος με το Σύνταγμα ο χαρακτηρισμός ως αξιόποινης συμπεριφοράς και ο ποινικός κολασμός της φυγοπονίας. Από την άλλη πλευρά δεν αντίκειται στο Σύνταγμα η κατά το νόμο εξαίρεση φυγόπονων προσώπων από τις κοινωνικές παροχές προς απόρους ή την εξάρτηση του επιδόματος ανεργίας ή της δωρεάν επαγγελματικής εκπαίδευσής από την ετοιμότητα του ενδιαφερομένου να αναλάβει προτεινόμενη εργασία.

Απαγόρευση αναγκαστικής εργασίας.

Το Σύνταγμα δεν αρκείται στην αναμφισβήτητη απόρροια από το δικαίωμα της εργασίας της αρνητικής ελευθερίας της εργασίας αλλά απαγορεύει ρητώς την ακραία περίπτωση υποχρεωτικής εργασίας: οποιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας. Την αναγκαστική εργασία απαγορεύουν επίσης οι διεθνείς διακηρύξεις των ατομικών δικαιωμάτων καθώς και οι διεθνείς συμβάσεις εργασίας.

Στην απαγόρευση της αναγκαστικής εργασίας δεν υπάγεται όμως η έμμεση υποχρέωση εργασίας για εκπλήρωση υποχρεώσεως χρηματικής παροχής που στηρίζεται σε νόμο, όπως π.χ. η κατά τον νόμο υποχρέωση διατροφής τρίτων. Δεν αποτελεί επίσης επιβολή αναγκαστικής εργασίας η κατά νόμο υποχρέωση παροχής εργασίας για χρόνο διπλάσιο ή τριπλάσιο από την χορηγηθείσα ήδη εκπαιδευτική άδεια, όταν ο εργαζόμενος μπορεί να αποχωρήσει νωρίτερα αν επιστρέψει το ποσό που καταβλήθηκε σε αυτόν κατά την άδειά του.

Η γενική έκφραση «οιαδήποτε μορφή αναγκαστικής εργασίας» περιλαμβάνει πάντως και την επιβολή ποινής για την μη εκπλήρωση από τον οφειλέτη πράξεως ενεργητέας μόνο από αυτόν. Επομένως η διάταξη του άρθρου 946 παρ. 1 ΚΠολΔ δεν είναι σύμφωνη με το άρθρο 22 παρ. 3 του Συντάγματος.

Στο Σύνταγμα, όπως και σε διεθνείς συμβάσεις, προβλέπονται πάντως εξαιρέσεις από τον κανόνα αυτόν.

Η αρνητική ελευθερία της εργασίας κατοχυρώνεται έναντι του κράτους. Διαφορετικό είναι το ρητώς προστατευόμενο από το Σύνταγμα δικαίωμα παύσεως της εργασίας. Δηλαδή το δικαίωμα της απεργίας, που αποτελεί κατά πρώτο λόγο δικαίωμα έναντι του εργοδότη (ο οποίος βέβαια μπορεί να είναι και το κράτος ή άλλος φορέας δημόσιας εξουσίας). Στο δικαίωμα αυτό θα επανέλθουμε παρακάτω στο πλαίσιο της συνδικαλιστικής ελευθερίας.

5. Δικαίωμα ισότητας αμοιβής.

Το δικαίωμα ίσης αμοιβής για ίσης αξίας εργασία που έχουν όλοι οι εργαζόμενοι, ανεξάρτητα από φύλο ή άλλη διάκριση κατοχυρώνεται μεν στο άρθρο 22 παρ. 1 υποπαρ. 2 γιατί αφορά την εργασία, ανήκει όμως συστηματικά στον χώρο της ισότητας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

Ειδικότεροι περιορισμοί στην ελευθερία εργασίας

A. Η επίταξη εργασίας.

Από τη ρητή απαγόρευση της αναγκαστικής εργασίας το Σύνταγμα προβλέπει εξαιρέσεις, πρώτον υπό έκτακτες συνθήκες και δεύτερον στο πλαίσιο της τοπικής αυτοδιοίκησης. Και οι δύο εξαιρέσεις αποτελούν περιπτώσεις «κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης», που αποτελεί κατ' άλλη διάταξη του Συντάγματος χρέος όλων των πολιτών και του οποίου την εκπλήρωση δικαιούται το κράτος να αξιώνει.

A. Οι εξαιρέσεις που προβλέπει αποκλειστικά το Σύνταγμα είναι δύο κατηγοριών:

A1. «Εις περίπτωσην πολέμου ή επιστρατεύσεως ή προς αντιμετώπισιν αναγκών της αμύνης της χώρας ή επείγουσας κοινωνικής ανάγκης εις θεομηνίας ή δυναμένης να θέσει εις κίνδυνον την δημοσίαν υγείαν» επιτρέπει η επίταξη προσωπικών υπηρεσιών. Η επίταξη αυτή, είναι άσχετη με την επίταξη πραγμάτων αν και οι δύο επιτάξεις έχουν παρόμοιες προϋποθέσεις και μπορούν να επιβάλλονται συγχρόνως.

Κατά το Συμβούλιο της Επικρατείας, ως επίταξη προσωπικών υπηρεσιών δεν νοείται αποκλειστικά η επίταξη εργασίας των μισθωτών, δηλαδή προσώπων που παρέχουν εξηρητημένη εργασία, αλλά και κάθε ικανού προς εργασία ατόμου που ασκεί οποιοδήποτε επάγγελμα ή δεν ασκεί επάγγελμα. Επομένως μόνο στις περιπτώσεις που καθορίζονται περιοριστικά από την παράγραφο 3 του άρθρου 22 επιτρέπεται η επίταξη της εργασίας επαγγελματιών που έχουν την εμπορική ιδιότητα.

A2. Για την ικανοποίηση τοπικών αναγκών επιτρέπεται η επιβολή (υποχρεωτικής) προσφοράς προσωπικής εργασίας στους οργανισμούς τοπικής αυτοδιοίκησης.

B. Το Σύνταγμα αναθέτει την ρύθμιση των δύο αυτών εξαιρέσεων από την γενική απαγόρευση της καταναγκαστικής εργασίας στον κοινό νομοθέτη, περιέχει δηλαδή επιφύλαξη νόμου (τυπικού ή ουσιαστικού). Χωρίς την εξ ορισμού γενική ρύθμιση αυτή, η διοίκηση δεν μπορεί να επιβάλλει επίταξη προσωπικών υπηρεσιών ή προσφορά προσωπικής εργασίας σε ατομική περίπτωση. Δεν αποκλείεται όμως η επιβολή τους με νόμο – μέτρο σε μια συγκεκριμένη περίπτωση δεδομένου ότι αυτοί οι περιορισμοί του δικαιώματος εργασίας προβλέπονται στο ίδιο το Σύνταγμα, ενώ στον νομοθέτη ανατίθεται μόνο η ρύθμιση, δηλαδή ο καθορισμός (το εάν δηλαδή αποφασίζεται από το ίδιο το Σύνταγμα και πως μόνο το πώς ορίζεται από το νόμο). Τα κριτήρια που εφαρμόζει ο νόμος πρέπει όμως να είναι αντικειμενικά.

Η νομοθετική επιβολή επιτάξεως προσωπικών υπηρεσιών σε μια συγκεκριμένη περίπτωση, ανεξάρτητα από την ύπαρξη γενικής νομοθετικής ρυθμίσεως επιτρέπεται κατ' αρχήν και με πράξη νομοθετικού περιεχομένου δεδομένου ότι στις περιπτώσεις που συντρέχουν οι προϋποθέσεις τις επιτάξεως προσωπικών υπηρεσιών, που συντρέχουν και οι (άλλωστε πολύ εκτενώς ερμηνευόμενες) προϋποθέσεις εκδόσεως πράξεων νομοθετικού περιεχομένου.

Κατά το άρθρο 112 παρ. 1 του Συντάγματος, «οι κατά την έναρξιν της ισχύος αυτού υφισταμένοι κατά περιπτώσιν νόμοι ή διοικητικά πράξεις κανονιστικού χαρακτήρος, εξαιρέσει των αντικειμενικών εις τας διατάξεις του Συντάγματος, εξακολουθούν να ισχύουν μέχρις εκδόσεως του κατά περιπτώσιν νόμου». Βασισμένο στη διάταξη αυτή το Συμβούλιο της Επικρατείας θεώρησε ισχυρό και εφαρμοστέο το ν.δ. 17/1974 «περί πολιτικής σχεδιάσεως εκτάκτου ανάγκης» και υπήγαγε την πολιτική επιστράτευση απεργών στις συνταγματικές εξαιρέσεις από την απαγόρευση της αναγκαστικής εργασίας, τις οποίες θεώρησε ως ειδικές και επομένως υπερέχουσες διατάξεις, έναντι του άρθρου 23 παρ. 1 που κατοχυρώνει το δικαίωμα απεργίας.

Γ. Εκτός από τις εξαιρέσεις του άρθρου 22 παρ. 3 εξαιρέσεις από την απαγόρευση αναγκαστικής εργασίας περιέχουν και διάφορες υποχρεώσεις των πολιτών που θεσπίζει σε άλλες διατάξεις το ίδιο Σύνταγμα: γενικά το χρέος της κοινωνικής και εθνικής αλληλεγγύης και ειδικά η στρατιωτική θητεία και εν γένει η συμμετοχή στην άμυνα της πατρίδας αφενός και η υποχρεωτική σχολική φοίτηση αφετέρου.

Η κατά το άρθρο 72 του Ποινικού Κώδικα παραπομπή σε κατάσταση εργασίας αποτελεί μέτρο ασφαλείας στο πλαίσιο του ποινικού κολασμού. Για το λόγο αυτό, έστω και αν δεν αποτελεί κατ' ακρίβεια ποινή, δεν αντίκειται στην απαγόρευση της αναγκαστικής εργασίας. Περιορίζεται μόνο από την απαγόρευση της προσβολής της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, κατά το άρθρο 7 παρ. 2 και την απαγόρευση της απάνθρωπης ή εξευτελιστικής μεταχειρίσεως, κατά τις διεθνείς συμβάσεις προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων.

Η διάταξη του άρθρου 22 παρ. 3 (μόνη από όλες τις διατάξεις του άρθρου 22) ανήκει στις συνταγματικές διατάξεις των οποίων η ισχύς μπορεί να ανασταλεί μερικά ή ολικά κατά το άρθρο 48 παρ. 1.

B. ΩΡΑΡΙΟ – ΥΠΕΡΩΡΙΕΣ

Νόμιμο ωράριο

Νόμιμο είναι το ωράριο που καθορίζεται από το νόμο και αποτελεί την ανώτατη επιτρεπόμενη χρονική διάρκεια

απασχόλησης του εργαζομένου. Το νόμιμο ωράριο είναι οκτώ (8) ώρες την ημέρα και σαράντα οκτώ (48) ώρες την εβδομάδα (άρθρα 1 και 2 του π.δ. 27.6/4.7.1932).

Συμβατικό ωράριο: Συμβατικό είναι το ωράριο που καθορίζεται στη συγκεκριμένη ατομική σύμβαση εργασίας μετά από συμφωνία εργοδότη και εργαζομένου. Με το συμβατικό ωράριο εξομοιώνεται το ωράριο που θεσπίζεται με συλλογική σύμβαση εργασίας. Ήδη από την εθνική γενική συλλογική σύμβαση εργασίας του 1948 έχει καθιερωθεί από 1.1.1984 η εβδομάδα των σαράντα (40) εργασιμίων ωρών.

Υπερβάσεις του ωραρίου

A) Υπερεργασία

Υπερεργασία υπάρχει όταν ο εργαζόμενος απασχολείται περισσότερο από το ωράριο που ισχύει στην επιχείρηση που εργάζεται, αλλά μέσα στα όρια του νομίμου ωραρίου, όταν δηλαδή εργάζεται μέχρι σαράντα οκτώ (48) ώρες και την εβδομάδα. Το ωράριο που ισχύει σε μία επιχείρηση μπορεί να καθορίζεται από συλλογική σύμβαση εργασίας, κανονισμό εργασίας, κανονισμό εργασίας ή ατομική σύμβαση εργασίας.

Η υποχρέωση για παροχή εργασίας πέρα από τη συμφωνημένη προβλέπεται από το άρθρο 659 Α.Κ. όταν ο εργαζόμενος μπορεί να την παράσχει και η άρνησή του θα ήταν αντίθετη στην καλή πίστη.

Η υπερεργασία αμειβεται ιδιαίτερα. Για κάθε γίνεται προσαύξηση του ωρομισθίου κατά 25% (Ε.Γ.Σ.Σ.Ε. της 14.2.1984).

Προκειμένου για εργαζομένους που έχουν ωράριο εργασίας μικρότερο των σαράντα οκτώ (48) ωρών την εβδομάδα, οι επί πλέον ώρες από το ωράριο αυτό και μέχρι σαράντα (40) ώρες την εβδομάδα δεν θεωρούνται υπερεργασία και κατά συνέπεια δεν πληρώνονται με προσαύξηση.

Τέλος, όταν πρόκειται για εργαζομένους με το σύστημα της πενθήμερης εβδομάδας εργασίας, υπερεργασία μπορεί να ζητηθεί μέχρι να συμπληρωθούν σαράντα πέντε (45) ώρες την εβδομάδα. Οι επί πλέον τρεις (3) ώρες, μέχρι δηλαδή συμπλήρωση σαράντα οκτώ (48) ωρών πληρώνονται ως νόμιμη υπερωρία (άρθρο 3 της Ε.Γ.Σ.Σ.Ε. από 14.2.1984).

B. Υπερωρία

Υπερωρία υπάρχει όταν ο εργαζόμενος παρέχει εργασία στον ίδιο εργοδότη πέραν του νομίμου ωραρίου, όταν δηλαδή εργάζεται άνω των σαράντα οκτώ (48) ωρών την εβδομάδα. Οι υπερωρίες διακρίνονται σε νόμιμες και παράνομες.

B1. Νόμιμη υπερωρία: Για να είναι νόμιμη η υπερωριακή απασχόληση πρέπει να συντρέχουν οι εξής προϋποθέσεις:

- Να την επιβάλλει σοβαρός λόγος, όπως π.χ. όταν πρόκειται για επείγουσα εργασία, αναγκαία για πρόληψη επικείμενων ατυχημάτων ή αντιμετώπιση αιφνίδιων ζημιών που υπέστη το κτίριο ή οι εγκαταστάσεις της επιχείρησης, όταν πρόκειται για εξαιρετική συσσώρευση εργασίας κατά την παραμονή ορισμένων εορτών, π.χ. των Χριστουγέννων, του Πάσχα, όταν πρόκειται για την αναπλήρωση χαμένων ωρών εργασίας για λόγους ανωτέρας βίας (π.δ. 8/3.4.1932, α.ν. 547/1397, ν.δ. 515/1970, ν.δ. 1037/1971).

- Να μη γίνεται υπέρβαση ενός ανώτατου ορίου ωρών που καθορίζεται σε ημερήσια και σε ετήσια βάση. Ο νόμος καθορίζει την διάρκεια της ημερήσιας υπερωριακής απασχόλησης στη βιομηχανία σε τρεις (3) ώρες την ημέρα. Για τα εμπορικά καταστήματα καθορίζεται ανώτατο ημερήσιο όριο δύο (2) ωρών και ετήσιο εκατόν είκοσι (120) ωρών (άρθρο 12 ν.δ. 1037/1971). Το ανώτατο όριο υπερωριακής απασχόλησης μέσα στο έτος ορίζεται με απόφαση του Υπουργού Εργασίας για κάθε έτος ή για ένα εξάμηνο (άρθρο 1 ν.δ. 515/1970).

- Ο εργοδότης έχει υποχρέωση να κάνει έγγραφη αναγγελία της υπερωριακής εργασίας στην Επιθεώρηση Εργασίας ή αν δεν υπάρχει τέτοια, στην αρμόδια αστυνομική αρχή (άρθρο 1 ν.δ. 515/1970).

- Ο εργοδότης πρέπει να τηρεί ειδικό βιβλίο υπερωριών με μορφή ημερολογίου που να είναι θεωρημένο από την Επιθεώρηση Εργασίας και να αναγράφεται στην οικεία στήλη από κάθε μισθωτό (άρθρο 3 ν.δ. 515/1970). Οι νόμιμες υπερωρίες αμειβονται ως εξής: Μέχρι εξήντα (60) ώρες το έτος γίνεται προσαύξηση του ωρομισθίου κατά 25% για τους εργαζομένους στη βιομηχανία (άρθρο 1 ν. 435/1976) και κατά 30% για τους υπαλλήλους Ανωτάτων Εταιρειών, Τραπεζών, γραφείων και καταστημάτων (άρθρο 12 ν.δ. 1037/1971, άρθρο 18 π.δ. 8/13.4.1932). Από εξήντα (60) έως εκατόν είκοσι (120) ώρες το έτος γίνεται προσαύξηση του ωρομισθίου κατά 50% για όλους τους εργαζομένους (άρθρο 1 ν. 435/1970). Για πάνω από εκατόν είκοσι (120) ώρες υπερωριακής απασχόλησης, όπου και όταν επιτρέπεται, η προσαύξηση του ωρομισθίου για όλους τους εργαζομένους είναι κατά 75% (άρθρο 1 ν. 435/1976).

B2. Παράνομη υπερωρία: Παράνομη υπερωρία υπάρχει όταν ο εργοδότης απασχολεί τον εργαζόμενο υπερωριακά χωρίς να συντρέχουν ουσιαστικοί λόγοι ή όταν οι υπερωρίες ξεπερνούν το ανώτατο όριο των επιτρεπόμενων υπερωριών ή όταν ο εργοδότης δεν αναγγέλλει στην Επιθεώρηση Εργασίας την υπερωριακή απασχόληση. Για κάθε ώρα παράνομης υπερωριακής απασχόλησης γίνεται προσαύξηση του ωρομισθίου κατά 100% (άρθρο 1 παρ. 2 ν. 435/1976). Η ρύθμιση αυτή ισχύει για όλους τους εργαζομένους σε όλους τους κλάδους της οικονομίας.

Η ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΤΙΚΗ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ

Εισαγωγή – ιστορική αναδρομή - σημασία

Η αστική επανάσταση κατήργησε τον ισόβιο δεσμό του εργάτη με την γη και τις αντίστοιχες, επίσης ισόβιες προνομιακές υποχρεώσεις του γαιοκτήμονα, όπως είχαν διαμορφωθεί στην φεουδαρχική εποχή. Ο εργάτης απελευθερώθηκε από τον δεσμό του με τη γη, αλλά και ο γαιοκτήμονας από τον δεσμό του με τον εργάτη. Η βιομηχανική επανάσταση ολοκλήρωσε την νέα κινητικότητα της εργασίας. Από την εξέλιξη όμως αυτή εξασθένησε σε πρώτη φάση η θέση του εργάτη, γιατί η μόνη περιουσία που διέθετε, τα δυο του χέρια δηλαδή, δεν μπορούσε να αυξηθεί, ενώ ο εργοδότης είχε θεωρητικά απεριόριστη δυνατότητα αύξησης της περιουσίας και επομένως της ισχύος του. Η ανισότητα των δυνάμεων οδήγησε γρήγορα στην αθλιότητα των όρων εργασίας των εργατών βιομηχανίας.

Ο μόνος τρόπος άμυνας των εργατών ήταν να συνδυάσουν τις δυνάμεις τους και να συγκροτήσουν ενώσεις. Αυτές όμως ακριβώς τις ενώσεις παρέλειπαν να κατοχυρώσουν τα πρώτα συντάγματα της Αμερικής και της Γαλλίας και απαγόρευε για πολλά χρόνια η νομοθεσία των ευρωπαϊκών χωρών. Πρώτη η Αγγλία, η πρώτη βιομηχανική χώρα, επέτρεψε το 1824 τις εργατικές ενώσεις. Άλλες ευρωπαϊκές χώρες ακολούθησαν πολύ αργότερα, αφού κατοχυρώθηκε πρώτα η γενική ελευθερία ενώσεως, το 1831 από το βελγικό Σύνταγμα και στα επαναστασιακά συντάγματα του 1848 σε διάφορες άλλες χώρες (π.χ. Γαλλία και Ιταλία).

Στην ελευθερία ενώσεως θεμελιώθηκε πάντοτε και η ελευθερία ιδρύσεως και λειτουργίας συνδικάτων (συνδικαλιστική ελευθερία). Ειδικές όμως συνταγματικές διατάξεις, που κατοχυρώνουν ρητώς την συνδικαλιστική ελευθερία, περιέχουν μόνο συντάγματα που ψηφίστηκαν μετά το δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο. Ο λόγος της εχθρότητας αυτής κατά της συνδικαλιστικής ελευθερίας, δεν ήταν μόνο ο ατομικισμός του 18ου και του 19ου αιώνα και η επιρροή των ολοκληρωτικών ιδεών του Rousseau, που απέκλειε οποιοσδήποτε «ενδιάμεσες δυνάμεις» ανάμεσα στο άτομο και το κράτος. Ήταν και ο φόβος μπροστά στις ενδεχόμενες πανίσχυρες εργατικές ενώσεις. Ο φόβος αυτός οδήγησε στη σύσταση εργοδοτικών ενώσεων.

Στην Ελλάδα η ελευθερία ενώσεως διακηρύχθηκε ήδη από το Σύνταγμα του 1864, αλλά η συνδικαλιστική ελευθερία κατοχυρώθηκε για πρώτη φορά ρητώς από το Σύνταγμα του 1975. Ήδη όμως από τα προηγούμενα συντάγματα συναγόταν η συνδικαλιστική ελευθερία από την ελευθερία του συνεταιρίζεσθαι. Υπό το ισχύον σύνταγμα εφαρμοστέες είναι οι ειδικές για την συνδικαλιστική ελευθερία διατάξεις. Κατά το άρθρο 23 παρ. 1 «το κράτος λαμβάνει τα προσηκόντα μέτρα προς διασφάλισιν της συνδικαλιστικής ελευθερίας και την ακώλυτον άσκησιν των συναφών προς ταύτην δικαιωμάτων κατά πάσης προσβολής τούτων εντός των ορίων του νόμου». Η παρ. 2 διακηρύσσει και ρυθμίζει το δικαίωμα της απεργίας ως δραστηριότητα των συνδικαλιστικών οργανώσεων. Η συνδικαλιστική ελευθερία θεμελιώνεται επίσης στο άρθρο 22 παρ. 2 που αποτελεί τη συνταγματική κατοχύρωση των συλλογικών συμβάσεων εργασίας που συνάπτονται με ελεύθερες διαπραγματεύσεις, ενώ περιορίζεται σχετικά με τους δημόσιους υπαλλήλους και τους δικαστικούς λειτουργούς με τα άρθρα 12 παρ. 4 και 89 παρ. 5.

Η συνταγματική κατοχύρωση της συνδικαλιστικής ελευθερίας τελεί υπό την επιφύλαξη του νόμου. Ο νομοθέτης άρχισε να ρυθμίζει τη συνδικαλιστική δραστηριότητα ήδη στις αρχές του αιώνα μας. Ήδη ο νόμος 181/1914 «περί σωματείων» περιέχει ειδικές διατάξεις για τα επαγγελματικά σωματεία, τα οποία ρύθμισε το 1920 ειδική για αυτά νομοθεσία. Σήμερα η συνδικαλιστική ελευθερία και οι συνδικαλιστικές οργανώσεις διέπονται από το νόμο 1264/1982. Η συλλογικές συμβάσεις εργασίας εξακολουθούν να ρυθμίζονται από τον πολλαπλά τροποποιημένο νόμο 3239/1955, που όμως αντικαταστάθηκε στο μεγαλύτερο μέρος του από το ν. 1876/1990. Ειδικά τις αγροτικές συνδικαλιστικές οργανώσεις αφορά ο ν. 1361/1983, ενώ οι επαγγελματικές οργανώσεις των εμπόρων, βιοτεχνών και λοιπών επαγγελματιών διέπονται από το νόμο 1712/1987. Τη συνδικαλιστική ελευθερία κατοχυρώνουν επίσης διεθνείς συμβάσεις που ως επί το πλείστον, επικύρωσε η χώρα μας.

Η πολλαπλή αυτή κατοχύρωση της συνδικαλιστικής ελευθερίας διαδηλώνει τη μεγάλη σημασία της. Πράγματι, η συνδικαλιστική ελευθερία δεν είναι μόνο αναγκαία για τη διασφάλιση και βελτίωση των όρων και της αμοιβής της εργασίας. Επί πλέον ισχυρές και ανεξάρτητες συνδικαλιστικές οργανώσεις αποτελούν σπουδαία εγγύηση της δημοκρατίας και της ελευθερίας εν γένει, ώστε η πραγματική κατοχύρωσή τους (και όχι απλώς η διακήρυξή τους στο Σύνταγμα ή άλλα κείμενα) να αποτελεί ασφαλές κριτήριο του επιπέδου της ελευθερίας και της δημοκρατίας μιας χώρας. Η άμεση ή έμμεση ένταξη των συνδικαλιστικών οργανώσεων στον κρατικό μηχανισμό αποτελεί χαρακτηριστικό γνώρισμα δικτατορικών καθεστώτων, δεξιάς ή αριστεράς κατευθύνσεως. Είναι επομένως ανάγκη να διασφαλίζεται η συνδικαλιστική ελευθερία υπό την έννοια της ελευθερίας και ανεξαρτησίας των συνδικαλιστικών οργανώσεων.

Από την άλλη πλευρά είναι δυνατόν η ανεξαρτησία και η ισχύς των συνδικαλιστικών οργανώσεων να παρεκτραπεί στην αντιδημοκρατική τους διάρθρωση και λειτουργία, την ιδιωφελή συσσώρευση προνομίων των συνδικαλιστικών ηγετών και την δημιουργία «κράτους εν κράτει». Είναι για αυτό το λόγο αναγκαίο να διασφαλίζεται η συνδικαλιστική ελευθερία και ως ατομικό δικαίωμα των φυσικών προσώπων, καθώς και η υποχρέωση δημοκρατικής διαρθρώσεως και διοικήσεως και δικαιοκρατικής λειτουργίας των συνδικαλιστικών οργανώσεων.

Περιεχόμενο

Η συνδικαλιστική ελευθερία περιλαμβάνει την ελευθερία συστάσεως, λειτουργίας και διαλύσεως μιας συνδικαλιστικής οργάνωσης, καθώς και της προσχωρήσεως ή αποχωρήσεως των μελών της. Πρέπει πάντως να τονιστεί, ότι το Σύνταγμα προστατεύει τη συνδικαλιστική ελευθερία «κατά πάσης προσβολής», όχι δηλαδή μόνο όταν αυτή προέρχεται από το κράτος αλλά και από οποιονδήποτε τρίτο, όπως προπάντων τον εργοδότη. Επιπλέον, η συνδικαλιστική ελευθερία παρουσιάζει τα εξής ιδιαίτερα προβλήματα στην εφαρμογή της:

A. Η συνδικαλιστική ελευθερία ως ατομικό δικαίωμα.

Η συνδικαλιστική ελευθερία ως δικαίωμα του ατόμου σημαίνει πρώτον, την ελευθερία των εργαζομένων και των εργοδοτών να ιδρύουν τοπικές, εθνικές ή διεθνείς συνδικαλιστικές οργανώσεις και να προσχωρούν σε μία ή περισσότερες από αυτές για την προστασία των οικονομικών και κοινωνικών συμφερόντων τους, χωρίς να εξαρτώνται από προηγούμενη άδεια, συναίνεση ή πλήρωση άλλων προϋποθέσεων ούτε να υπόκεινται σε δυσμενείς συνέπειες. Δεν αντίκειται όμως στη συνδικαλιστική ελευθερία η υποχρέωση κατοχύρωσης της συνδικαλιστικής οργανώσεως που προκαλεί τον έλεγχο απλής νομιμότητας, συμπεριλαμβανομένης της δημοκρατικής δομής της συνδικαλιστικής οργανώσεως.

Απόκειται στην ελεύθερη διάκριση των ιδρυτών και των μελών μιας συνδικαλιστικής οργανώσεως ποιά νομική μορφή θα πάρει η οργάνωση και αν θα αποκτήσει νομική προσωπικότητα ή όχι. Από τη συνδικαλιστική ελευθερία απορρέει το δικαίωμα του μέλους να παραμείνει μέλος, εφόσον δεν παραβιάζει σοβαρά τους νόμους ή το καταστατικό της συνδικαλιστικής οργάνωσης και να μη μπορεί να αποβληθεί παρά μόνο με τήρηση δικαιοκρατικών διαδικασιών. Η νομοθετική επιβολή τέτοιων κανόνων δεν αντιστρατεύεται, αλλά αντίθετα προστατεύει, κατά την έννοια του άρθρου 23 παρ.1, τη συνδικαλιστική ελευθερία.

Η συνδικαλιστική ελευθερία κατοχυρώνεται, κατ' εντολή του άρθρου 23 παρ.1 και με σειρά διατάξεων που προστατεύουν την συνδικαλιστική δράση και απαγορεύουν ή κηρύσσουν άκυρες ενέργειες εργοδοτών ή άλλων που επιδιώκουν ή επιφέρουν την παρακώλυση των συνδικαλιστικών δικαιωμάτων των εργαζομένων και μάλιστα των συνδικαλιστικών τους εκπροσώπων.

Η συνδικαλιστική ελευθερία ως δικαίωμα του ατόμου κατοχυρώνεται όμως όχι μόνο ως θετική αλλά και ως αρνητική συνδικαλιστική ελευθερία, ως το δικαίωμα δηλαδή του ατόμου να μην προσχωρήσει σε καμία ή να μην προσχωρήσει σε μια ορισμένη συνδικαλιστική οργάνωση ή να αποχωρήσει από άλλη και μάλιστα χωρίς δυσμενείς έννομες συνέπειες. Υπ' αυτήν την έννοια η συνδικαλιστική ελευθερία είναι και ελευθερία έναντι της συνδικαλιστικής οργάνωσης.

Η αρνητική συνδικαλιστική ελευθερία δεν συμβιβάζεται ούτε με τη ρήτρα «κλειστού επαγγέλματος» (closed shop) ή τη ρήτρα οργανώσεως (organisationsklausel) που εξαρτά την εργασία σε μια επιχείρηση από τη συμμετοχή σε μια ορισμένη συνδικαλιστική οργάνωση, ούτε με τη διαπραγματεύση ρητρών σε συλλογικές συμβάσεις που ευνοούν τα μέλη των συνδικαλιστικών οργανώσεων.

Άσχετη με τη συνδικαλιστική ελευθερία είναι η οποιαδήποτε συμμετοχή των εργαζομένων στη διοίκηση των επιχειρήσεων, που μπορεί να ποικίλλει πολύ σε βαθμό και πρακτική αποτελεσματικότητα (για την συμμετοχή βλ. παρακάτω). Εδώ δεν θα εξετάσουμε αν η εισαγωγή με το νόμο 1767/1988 των συμβουλίων των εργαζομένων ή η συμμετοχή των εργαζομένων στη διοίκηση των κοινωνικοποιημένων επιχειρήσεων κατά το νόμο 1365/1983 είναι σύμφωνες με το Σύνταγμα. Δεν επιβάλλονται πάντως από την επιταγή του άρθρου 23 παρ. 1 για την προστασία της συνδικαλιστικής ελευθερίας, από την οποία μάλιστα τις διαχωρίζει ρητώς ο νόμος.

Μορφή συμμετοχής αποτελεί και η υποχρεωτική τακτική ενημέρωση των εργαζομένων για την οικονομική κατάσταση της επιχείρησης και η υποχρεωτική ακρόασή τους πριν ληφθούν αποφάσεις που μπορούν να θίγουν τα συμφέροντά τους.

B. Η συνδικαλιστική ελευθερία ως συλλογικό δικαίωμα.

Η συνδικαλιστική ελευθερία ως συλλογικό δικαίωμα σημαίνει το δικαίωμα υποστάσεως και λειτουργίας των συνδικαλιστικών οργανώσεως. Το δικαίωμα αυτό έχει τις εξής πλευρές:

1. Δικαίωμα υποστάσεως της συνδικαλιστικής οργανώσεως, ώστε αυτή να μη μπορεί να καταργηθεί ή να μετατραπεί σε νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου (οπότε παύει να είναι συνδικαλιστική οργάνωση) ή να υπαχθεί σε ειδική δυσμενή μεταχείριση, ούτε μπορεί να εμποδιστεί ή δυσχερανθεί η διατήρηση των παλαιών ή η απόκτηση νέων μελών ή η είσπραξη των συνδρομών των μελών.
2. Δικαίωμα οργανωτικής αυτονομίας της συνδικαλιστικής οργανώσεως, δικαίωμα δηλαδή αυτοκαθορισμού της νομικής μορφής, της διοικήσεως, των σκοπών και του τρόπου λήψεως αποφάσεων της συνδικαλιστικής οργανώσεως, ώστε να μη μπορεί να της επιβληθεί από το κράτος ή τρίτο οργανωτική δομή ή διοίκηση ή μέθοδος λειτουργίας. Μόνη εξαίρεση αποτελούν οι νομοθετικοί κανόνες δημοκρατικής διαρθρώσεως και δικαιοκρατικής λειτουργίας.
3. Το δικαίωμα συνενώσεως, της ιδρύσεως δηλαδή εθνικών ομοσπονδιών ή συνομοσπονδιών και της ιδρύσεως από αυτές διεθνών συνδικαλιστικών οργανώσεων και της προσχωρήσεως σε αυτές για αμοιβαία ενίσχυση των συνδικαλιστικών οργανώσεων, χωρίς όμως αποδυνάμωση της ατομικής συνδικαλιστικής ελευθερίας.
4. Ελευθερία δράσεως των συνδικαλιστικών οργανώσεων, προς διατήρηση και προαγωγή των όρων και της αμοιβής της εργασίας. Εδώ ανήκει κυρίως αφενός η συλλογική αυτονομία, το δικαίωμα δηλαδή των συνδικαλιστικών οργανώσεων να διεξάγουν ελεύθερες διαπραγματεύσεις προς σύναψη συλλογικών συμβάσεων εργασίας και αφετέρου η διεξαγωγή συλλογικών εργατικών (κυρίως απεργιακών) αγώνων. Το Σύνταγμα μάλιστα δεν αναγνωρίζει απλώς την ελευθερία των συνδικαλιστικών οργανώσεων να διεξάγουν απεργίες, αλλά τους χορηγεί το αποκλειστικό προς αυτό δικαίωμα.

Στην συνταγματικώς επιτασσόμενη προστασία της ελευθερίας δράσεως περιλαμβάνεται και η προστασία των συνδικαλιστικών στελεχών. Διατάξεις που διασφαλίζουν τη δημοκρατική διάρθρωση και δικαιοκρατική λειτουργία των συνδικαλιστικών οργανώσεων δεν αντίκεινται ούτε στην ελευθερία δράσεως των συνδικαλιστικών οργανώσεων.

Γ. Η συνδικαλιστική ελευθερία ως θεσμική εγγύηση.

Η συνδικαλιστική ελευθερία ως θεσμική εγγύηση σημαίνει την κατοχύρωση του ελεύθερου συνδικαλισμού ως θεσμού. Το Σύνταγμα κατοχυρώνει δηλαδή την συνδικαλιστική ελευθερία όχι μόνο ως δικαίωμα των ατόμων ή των συνδικαλιστικών οργανώσεων, αλλά και ως θεσμό που δυνάμει της συλλογικής αυτονομίας συμβάλλει στην προστασία των οικονομικών ασθενών τάξεων και στην διατήρηση ή αποκατάσταση της κοινωνικής

ειρήνης. Επιπλέον (αν και αυτό δεν αναφέρεται ρητώς στο Σύνταγμα), ο ελεύθερος συνδικαλισμός αποτελεί αποκεντρωτικό φορέα πολιτικής ισχύος που αντισταθμίζει και μπορεί ως ένα βαθμό να αποτρέψει την αντισυνταγματική συσσώρευση και άσκηση εξουσίας. Αυτό όμως προϋποθέτει την δημοκρατική δομή των ίδιων των συνδικαλιστικών οργανώσεων που είναι αναγκαία και λόγω της μεγάλης δυνάμεως που μπορούν να αποκτήσουν.

Η συλλογική αυτονομία ανήκει στον πυρήνα της συνδικαλιστικής λειτουργίας και για αυτό απορρέει ήδη από τη συνδικαλιστική ελευθερία που διακηρύσσει το άρθρο 23 παρ.1. Παρόλα αυτά, το Σύνταγμα θεώρησε τη συλλογική αυτονομία τόσο σπουδαία για τη διατήρηση και αποκατάσταση της κοινωνικής ειρήνης, ώστε περιέλαβε ειδικές διατάξεις στο άρθρο 22 παρ.2 (ελεύθερες διαπραγματεύσεις και συλλογικές συμβάσεις εργασίας). Το ίδιο ισχύει για το δικαίωμα της απεργίας που το Σύνταγμα επιφυλάσσει αποκλειστικά στις συνδικαλιστικές οργανώσεις.

Η θεσμική εγγύηση του ελεύθερου συνδικαλισμού δεν περιορίζεται στην προστασία της συλλογικής αυτονομίας. Εν όψει της θεμελιώδους σημασίας των συνδικαλιστικών οργανώσεων για τη φιλελεύθερη δημοκρατία και της μεγάλης ισχύος που μπορούν να αποκτήσουν οι οργανώσεις αυτές τόσο έναντι των μελών τους όσο και έναντι της ολότητας, γίνεται σήμερα κοινώς δεκτό ότι οι συνδικαλιστικές οργανώσεις οφείλουν να έχουν δημοκρατική οργάνωση και λειτουργία. Τα συντάγματα της Ιταλίας, Ισπανίας και Πορτογαλίας περιέχουν ειδικές διατάξεις για αυτό. Αλλά και από την αντικειμενική κατοχύρωση της συνδικαλιστικής ελευθερίας στο άρθρο 23 παρ.1 προκύπτει ότι η ελευθερία αυτή πρέπει να υφίσταται και μέσα στην συνδικαλιστική οργάνωση και στις σχέσεις της προς τα μέλη της.

Ο νόμος 1264/1982, που αναφέρεται κατά τον τίτλο του και στον εκδημοκρατισμό του συνδικαλιστικού κινήματος, περιέχει διατάξεις για την υλοποίηση του στόχου αυτού.

ΦΟΡΕΙΣ – ΠΕΔΙΟ ΙΣΧΥΟΣ

Φορείς της συνδικαλιστικής ελευθερίας είναι πρώτον τα φυσικά πρόσωπα, είτε είναι εργαζόμενοι είτε εργοδότες. Ο νόμος 1264/1982 ορίζει μάλιστα ότι οι ανήλικοι μπορούν να είναι μέλη συνδικαλιστικών οργανώσεων.

Φορείς της συνδικαλιστικής ελευθερίας είναι και οι ίδιες οι συνδικαλιστικές οργανώσεις, τόσο των εργαζομένων, όσο και των εργοδοτών, είτε έχουν νομική προσωπικότητα είτε όχι.

Όπου ο νόμος προβλέπει τη συμμετοχή του κράτους ή νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ως εργοδοτών στις διαπραγματεύσεις και τις συλλογικές συμβάσεις εργασίας η συμμετοχή τους αυτή είναι άσκηση αρμοδιότητας και όχι ελευθερίας που αρμόζει μόνο σε ιδιώτες. Όπου ο νόμος δεν προβλέπει αυτήν την αρμοδιότητα, δε μπορεί αυτή να συναχθεί από το άρθρο 22. Το κράτος και τα νομικά πρόσωπα δημοσίου δικαίου δεν είναι φορείς της συνδικαλιστικής ελευθερίας, όπως δεν είναι φορείς οποιουδήποτε ατομικού δικαιώματος.

Εν αντιθέσει προς την ελευθερία ενώσεως, η συνδικαλιστική ελευθερία δεν περιορίζεται στους ημεδαπούς. Ισχύει και για τους αλλοδαπούς και τους ανιθαγενείς που διαμένουν και εργάζονται νομίμως στην Ελλάδα. Πράγματι και η σχετική νομοθεσία δεν προβαίνει σε διάκριση λόγω ιθαγένειας. Αντιθέτως ο νόμος 1264/1982 ορίζει ότι «οι αλλοδαποί εργαζόμενοι νόμιμα μπορούν να είναι μέλη συνδικαλιστικών οργανώσεων». Το ίδιο ισχύει για το δικαίωμα ίδρύσεως συνδικαλιστικών οργανώσεων και τα συνδικαλιστικά δικαιώματα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι. Η διάταξη του άρθρου 107 παρ.1 Εισ.ΝΑΚ («οι διοικούντες σωματεία δέον να είναι πολίται Έλληνες») δεν συμβιβάζεται με την γενική κατοχύρωση της συνδικαλιστικής ελευθερίας από το Σύνταγμα και εν πάσει περιπτώσει υποχωρεί πρό των ειδικών διατάξεων του νόμου 1264/1982 που κατοχυρώνουν τα συνδικαλιστικά δικαιώματα του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι χωρίς διάκριση ιθαγένειας.

Εν όψει της ευρείας κατοχυρώσεως της συνδικαλιστικής ελευθερίας από το Σύνταγμα και για τους αλλοδαπούς, πρακτική σημασία δεν έχουν οι γενικές ρήτρες αλλά μόνο οι ειδικές διατάξεις των σχετικών διεθνών συμβάσεων.

Οι συνταγματικές και νομοθετικές διατάξεις για το δικαίωμα της απεργίας δεν διακρίνουν μεταξύ ημεδαπών και αλλοδαπών, το ίδιο και η διεθνής σύμβαση εργασίας 87/1948. Η συμμετοχή στη διοργάνωση και την διεξαγωγή νόμιμης απεργίας δεν συνεπάγεται επομένως δυσμενείς συνέπειες για τους απεργούς, έστω και αν είναι αλλοδαποί.

Κατ' εξαίρεση από τον κανόνα, το άρθρο 23 παρ.1 προστατεύει τη συνδικαλιστική ελευθερία «κατά πάσης προσβολής», είτε δηλαδή αυτή προέρχεται από το κράτος ή άλλο φορέα δημόσιας εξουσίας, είτε από άλλον ιδιώτη, φυσικό ή νομικό πρόσωπο. Η διάταξη αυτή αναπτύσσει άμεση τριτενέργεια. Η παράβασή της μπορεί να θεμελιώσει την ακύρωση διοικητικής πράξεως ή την αστική ευθύνη του κράτους, αλλά και την ευθύνη ιδιώτη (π.χ. του εργοδότη) προς αποζημίωση.

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΙ

Το Σύνταγμα κατοχυρώνει τη συνδικαλιστική ελευθερία εντός των ορίων του νόμου (άρθρο 23 παρ.1). Οι συνδικαλιστικές οργανώσεις δεν είναι απαλλαγμένες από τις δεσμεύσεις των σύμφωνων με το Σύνταγμα νόμων αλλά αντιθέτως υπάγονται στο γενικώς ισχύον δίκαιο.

Όπως ορίζει εξάλλου το άρθρο 11 παρ. 2 εδ. 1 της Ευρωπαϊκής Συμβάσεως των δικαιωμάτων του ανθρώπου, «η άσκησης των δικαιωμάτων τούτων (της ελευθερίας ενώσεως και της συνδικαλιστικής ελευθερίας) δεν επιτρέπεται να υπαχθεί εις ετέρους περιορισμούς πέραν των υπό του νόμου προβλεπομένων και αποτελούντων αναγκαία μέτρα εν δημοκρατική κοινωνία δια την εθνικήν ασφάλειαν, την δημόσιαν ασφάλειαν, την προάσπιση της τάξεως και πρόληψιν του εγκλήματος, την προστασίαν της υγείας και της ηθικής ή την προστασίαν των δικαιωμάτων και ελευθεριών των τρίτων».

Το Σύνταγμα περιέχει ή επιτρέπει ειδικούς περιορισμούς της ασκήσεως του δικαιώματος συλλογικών διαπραγματεύσεων και συναψων συλλογικών συμβάσεων, καθώς και του δικαιώματος της απεργίας. Εν αντιθέσει προς το άρθρο 12, το άρθρο 23 δεν περιέχει διατάξεις για την διάλυση συνδικαλιστικών οργανώσεων. Οι σχετικές διατάξεις του άρθρου 12 παρ.2 και 3 αποσκοπούν όμως κυρίως την προστασία των ενώσεων και της ελευθερίας ενώσεως και δεν είναι εύλογο να θεωρηθεί ότι ο συντακτικός νομοθέτης θέλησε μειωμένη προστασία της συνδικαλιστικής ελευθερίας και των συνδικαλιστικών οργανώσεων, ενόψει μάλιστα της επιταγής προστασίας που περιέχει το άρθρο 23 παρ.1. Δεδομένου, λοιπόν ότι το άρθρο 23 δεν περιέχει ειδικές διατάξεις, οι διατάξεις του άρθρου 12 παρ.2 και 3 εφαρμόζονται ανάλογα και στις συνδικαλιστικές

οργανώσεις.

Την συνδικαλιστική ελευθερία απολαμβάνουν κατ' αρχήν και οι δημόσιοι υπάλληλοι και γενικά οι υπάλληλοι του δημοσίου τομέα. Το Σύνταγμα όμως (άρθρο 12 παρ.4) επιβάλλει ορισμένους περιορισμούς στο εν γένει δικαίωμα των δημοσίων υπαλλήλων να συνεταιρίζονται και επιτρέπει την επιβολή περιορισμών και στους υπαλλήλους των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης ή άλλων νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου ή δημοσίων επιχειρήσεων. Ειδικούς περιορισμούς της ελευθερίας ενώσεως και της συνδικαλιστικής ελευθερίας των μελών των ενόπλων δυνάμεων, της αστυνομίας και των διοικητικών υπηρεσιών επιτρέπουν και οι διεθνείς διακηρύξεις των ατομικών δικαιωμάτων. Το ίδιο ισχύει και για την διάταξη του άρθρου 89 παρ.5 κατά την οποία «επιτρέπεται η συγκρότηση ενώσεως δικαστικών λειτουργών, ως νόμος ορίζει».

Η συνδικαλιστική ελευθερία, συμπεριλαμβανομένου και του δικαιώματος απεργίας (αλλά όχι της συλλογικής αυτονομίας) μπορεί να ανασταλεί κατά το άρθρο 48 παρ.1 του Συντάγματος.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

I. Η ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ

A. Γενικά

Οι ελεύθερες συλλογικές διαπραγματεύσεις για συλλογική συμβατική ρύθμιση των εργασιακών σχέσεων από τους φορείς των συλλογικών συμφερόντων μισθωτών και εργοδοτών και οι συλλογικοί εργατικοί αγώνες είναι συστατικά στοιχεία και εκφράσεις της συλλογικής κοινωνικής αυτονομίας.

Η συλλογική αυτονομία στο χώρο των εργασιακών σχέσεων με τις ποικίλες δομές και τα διάφορα συλλογικά επίπεδα, όπου συγκρούονται συλλογικά συμφέροντα, σημαίνει ότι οι ίδιοι οι ενδιαφερόμενοι ρυθμίζουν με τους οργανωμένους φορείς των συμφερόντων τους συλλογικά τις σχέσεις τους εξισορροπώντας τα συμφέροντά τους. Για το σκοπό αυτό η έννομη τάξη θέτει στη διάθεση των ενδιαφερομένων μέσα και διαδικασίες, των οποίων τους κανόνες έχει ορίσει η ίδια, με τρόπο όμως τέτοιο ώστε η ουσία των συνδικαλιστικών ελευθεριών και η νομική βάση της συλλογικής αυτονομίας να μη θίγονται.

Η έννομη τάξη θέλει το κράτος ουδέτερο στην κοινωνική διαμάχη, η οποία πρέπει να διεξάγεται μέσα στα πλαίσια της γενικής οικονομικής, κοινωνικής και πολιτικής συνταγματικής τάξεως. Ταυτόχρονα όμως θέλει τάξη στις σχέσεις των κοινωνικών ανταγωνιστών και κοινωνική ειρήνη με δίκαιους όρους εργασίας στα πλαίσια του κάθε φορά οικονομικά δυνατού. Έτσι έχει ανατεθεί στους φορείς των συλλογικών συμφερόντων ρυθμιστικό έργο, που δε μπορούσε ή πολύ δύσκολα θα μπορούσε να το ασκήσει το κράτος, την παρακολούθηση, προσαρμογή και αναπροσαρμογή των ρευστών στοιχείων στις εργασιακές σχέσεις από τους μισθούς ως τα ωράρια, τις άδειες και τα ποικίλα άλλα, διαφορετικά κατά περίπτωση και μεταβαλλόμενα σημεία των σχέσεων μισθωτών εργοδοτών.

B. Σχέση της συλλογικής αυτονομίας με κρατική ρυθμιστική εξουσία.

Στον εργασιακό τομέα για την οριοθέτηση του χώρου της συλλογικής αυτονομίας σε σχέση με την κρατική ρυθμιστική εξουσία το Σύνταγμα (άρθρο 22 παρ. 2) ορίζει: «Δια νόμου καθορίζονται οι γενικοί όροι εργασίας, συμπληρούμενοι υπό των δι' ελευθέρων διαπραγματεύσεων συναπτομένων συλλογικών συμβάσεων εργασίας και εν αποτυχία τούτων υπό των δια διαίτησας τιθεμένων κανόνων».

Η συνταγματική αυτή διάταξη, την οποία δε διακρίνει η σαφήνεια, δημιουργεί πλήθος προβλήματα. Η διάταξη αυτή, ωστόσο, αποδίδει τη νομική πραγματικότητα, ότι η συλλογική σύμβαση είναι υπό το νόμο διατηρώντας ταυτόχρονα την αυτονομία και την αυτοτελή λειτουργία της ως μέσου «τρέχουσας νομοθετήσεως» στον κοινωνικό χώρο, όπου αναπτύσσεται και ενεργεί.

Η έκφραση πάλι «γενικού όροι εργασίας» δε σχετίζεται με κάποια ιδιαίτερη υφή ορισμένων όρων εργασίας. Δεν υπάρχουν όροι εργασίας από τη φύση τους ειδικοί ή γενικοί. Υπάρχουν μόνο γενικές ή ειδικές ρυθμίσεις για τους όρους εργασίας, οι οποίες καθιστούν τους όρους, που ρυθμίζουν αντίστοιχα γενικούς ή ειδικούς.

Κατά συνέπεια, ο διαχωρισμός του πεδίου της κρατικής ενέργειας από αυτό της συλλογικής αυτονομίας δε στηρίζεται σε διάκριση των όρων εργασίας σε ειδικούς και γενικούς. Ο νόμος και η συλλογική σύμβαση αναγνώριζαν στο πεδίο των γενικών όρων εργασίας, αφού και οι δύο γενικούς όρους ορίζουν. Η αναγνώριση κι κατοχύρωση της συλλογικής αυτονομίας στα άρθρα 12, 22 και 23 του Συντάγματος, περιορίζει την παντοδυναμία του νομοθέτη. Αφήνεται στους φορείς των συλλογικών συμφερόντων των μισθωτών και εργοδοτών να ρυθμίζουν ό,τι ανήκει στη μεταξύ τους ανταγωνιστική, διεκδικητική σχέση, το κράτος δεν πρέπει να παρεμβαίνει. Μόνο έτσι έχει νόημα η ανεμπόδιστη άσκηση των δικαιωμάτων, που συνδέονται με τη συνδικαλιστική ελευθερία. Οι μισθωτοί έχουν δικαίωμα να υπερασπίζονται όσα έχουν κερδίσει και να διεκδικούν από τους εργοδότες περισσότερα και οι εργοδότες αντίστοιχα έχουν δικαίωμα να αμύνονται και να υπερασπίζονται τα συμφέροντά τους.

Ασφαλιστική δικλείδα για την ισορροπία των αντίθετων συμφερόντων είναι η κατά τεκμήριο δυνατή στο συλλογικό επίπεδο ισοδύναμη διαπραγματευτική ικανότητα των δύο πλευρών.

Το κράτος ως εργασιακός νομοθέτης προσδιορίζει τη νόμιμη διασκευή της σχέσεως εργασίας, τη διάρθρωση της, τα σταθερά σημεία της, τη γενική φυσιογνωμία της και τη θέση των μερών σε αυτή με τα τυπικά δικαιώματα, τις υποχρεώσεις και τις αντιστοιχίες τους. Στα θέματα αυτά αρμοδιότητα έχει αποκλειστικά ο νομοθέτης, γιατί η γενική θεσμική διάπλαση της σχέσεως εργασίας, ανήκει στη γενική έννομη τάξη. Στα θέματα που ανήκουν στη δυναμική των εργασιακών σχέσεων, δε χωρεί κρατική παρέμβαση. Τούτο ισχύει κατεξοχήν για τα μισθολογικά θέματα. Όριο μπορεί να θέτει μόνο το γενικότερο συμφέρον, όπως επιτακτικές ανάγκες της εθνικής οικονομίας, με τον όρο ότι το βάρος θα κατανέμεται σε όλες τις κατηγορίες των κοινωνιών ανάλογα με τις δυνάμεις τους.

Για τον καθορισμό των γενικών όρων εργασίας το Σύνταγμα δεν επαφίεται μόνο στο Νομοθέτη ούτε μόνο στις συνδικαλιστικές οργανώσεις, αλλά προβλέπει ένα σύστημα δύο και ενδεχομένως τριών βαθμίδων:

Πρώτη βαθμίδα: καθορισμός από το νομοθέτη.

Δεύτερη βαθμίδα: συμπλήρωση με ελεύθερες διαπραγματεύσεις.

Τρίτη (ενδεχόμενη) βαθμίδα: διαιτησία.

Οι διαπραγματεύσεις διεξάγονται μεταξύ των οργανώσεων των εργαζομένων και των εργοδοτών και είναι ελεύθερες από κάθε (κυρίως κρατική) παρέμβαση. Ο νομοθέτης δε μπορεί να τις αποκλείσει ή να τις υποκαταστήσει ούτε in abstracto να ορίσει το πλαίσιο των γενικών όρων εργασίας, αλλά παραμένει ουδέτερος κατά τη διεξαγωγή διαπραγματεύσεων μεταξύ εργαζομένων και εργοδοτών για την πλήρωση του πλαισίου αυτού και τη συμπλήρωση των γενικών όρων εργασίας. Δικαίωμα διαπραγματεύσεων έχουν μόνο οι δικαιούμενοι να συνάψουν συλλογικές συμβάσεις εργασίας

Η υποχρέωση διαπραγματεύσεων θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι δε συμβιβάζεται με το χαρακτήρα τους ως ελεύθερων. Ως ελεύθερες όμως νοούνται οι διαπραγματεύσεις που δεν υπόκεινται σε έξωθεν πιέσεις.

Εντούτοις το Σύνταγμα προβλέπει αντικειμενικά – και όχι ως υποκειμενικό δικαίωμα – τη βαθμίδα των διαπραγματεύσεων στην διαδικασία καθορισμού των γενικών όρων εργασίας. Είναι επομένως, ορθό να γίνει δεκτό, ότι η υποχρέωση διαπραγματεύσεων απορρέει από το ίδιο το άρθρο 22 παρ.2 του Συντάγματος. Από την υποχρέωση αυτή προκύπτει και η υποχρέωση καλόπιστης διεξαγωγής των διαπραγματεύσεων, αν και όχι βέβαια η υποχρέωση συμφωνίας, αφού διαπραγματεύσεις είναι εξορισμού μόνο οι συνεννοήσεις που δεν έχουν εκ των προτέρων γνωστό το αποτέλεσμα, το δε Σύνταγμα προβλέπει ρητώς και ρυθμίζει την περίπτωση της αποτυχίας των διαπραγματεύσεων.

II. Η ΣΥΛΛΟΓΙΚΗ ΣΥΜΒΑΣΗ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

A. Ιστορικά.

Τη συλλογική σύμβαση εργασίας γέννησε στα τέλη του περασμένου αιώνα, χωρίς νομική πρόβλεψη, η κοινωνική ανάγκη. Είχαν προηγηθεί η αναγνώριση και ισχυροποίηση των συνδικαλιστικών οργανώσεων και οι πρώτοι απεργιακοί αγώνες. Συλλογικές συμβάσεις εργασίας έγιναν για πρώτη φορά στην Αγγλία ως συμφωνίες κυρίων (gentlemen agreements) και δημιουργούσαν μόνο ηθικές υποχρεώσεις, η παράβαση των συμφωνημένων είχε κοινωνικές, όχι νομικές συνέπειες. Στην ηπειρωτική Ευρώπη, αντίθετα η συλλογική σύμβαση είχε εξ αρχής κάποια νομική σημασία και επένδυση. Εθεωρείτο, μολονότι αρρυθμιστη ειδικά, ισχυρή σύμβαση με την έννοια του κοινού δικαίου. Στη χώρα μας και πριν από το 1935, οπότε θεσπίστηκε η συλλογική σύμβαση εργασίας με τη σύγχρονη έννοια, υπογράφονταν «συλλογικές συμβάσεις» με τη μορφή πρωτοκόλλου, που αναγνωρίζονταν ως ισχυρές δικαιοπραξίες.

Η συλλογική σύμβαση εργασίας έχει καταστεί σήμερα ο καθημερινός «εργασιακός νόμος» και οι επαγγελματικές οργανώσεις που εκπροσωπούν το συλλογικό συμφέρον, έχουν καταλάβει τη θέση των «επαγγελματικών νομοθετών».

B. Ορισμός και στοιχεία.

Η συλλογική σύμβαση εργασίας είναι η σύμβαση μεταξύ εκπροσώπων των συλλογικών συμφερόντων των εργοδοτών και των μισθωτών, που ρυθμίζει τις ατομικές σχέσεις εργασίας.

Στην ελληνική έννομη τάξη τον ακριβή ορισμό της έννοιας της συλλογικής συμβάσεως εργασίας τον δίδουν κυρίως οι ορισμοί της ειδικής εργατικής νομοθεσίας (ν. 1876/1990, ν. 1264/1982). Ανάλογο είναι και το άρθρο 680 παρ.1 Α.Κ.

Η συλλογική σύμβαση μπορεί να οριστεί τελικά ως η τυπική (έγγραφη) σύμβαση μεταξύ των αντιπροσωπευτικών επαγγελματικών οργανώσεων μισθωτών και εργοδοτών (και μεμονωμένων εργοδοτών), η οποία ρυθμίζει τις ατομικές εργασιακές σχέσεις των μελών αυτών των οργανώσεων, καθώς και οικονομικά, συνδικαλιστικά και ασφαλιστικά ζητήματά τους, η ρύθμισή της επιβάλλεται αυτοδίκαια και αναγκαστικά, ακυρώνοντας κάθε αντίθετη συμφωνία, εκτός αν είναι πιο ευνοϊκή για το μισθωτό και δημιουργεί σχετικές υποχρεώσεις για τις συμβαλλόμενες οργανώσεις.

1. Το συμβατικό στοιχείο:

Η συλλογική σύμβαση γεννήθηκε και διαπλάστηκε σε κλίμα γενικής συναλλακτικής ελευθερίας. Τον συμβατικό χαρακτήρα τον διατηρεί. Είναι σύμβαση ιδιωτικού δικαίου μεταξύ υποκειμένων επίσης του ιδιωτικού δικαίου. Η συλλογική σύμβαση κατά τον τρόπο καταρτισμού της είναι σύμβαση κατά δε τα αποτελέσματά της

δυσυπόστατο νομικό δημιούργημα, γιατί παράγει κατά κύριο λόγο, εκτός από την ενοχική ενέργεια, μεταξύ των συμβαλλομένων, κανονιστική ενέργεια, η οποία διαμορφώνει τις σχέσεις τρίτων.

Για το κύρος της απαιτούνται οι κοινές προϋποθέσεις κύρους των συμβάσεων: η ικανότητα, ο τύπος (έγγραφος), σπουδαίες δικαιοπρακτικές δηλώσεις και τέλος η συμφωνία με το νόμο και τα χρηστά ήθη. Υπάρχει ζήτημα εάν και για τη συλλογική σύμβαση εργασίας ισχύουν οι προβλέψεις του κοινού δικαίου για τα ελαττώματα της βουλήσεως, δηλαδή αν είναι δυνατό να ακυρωθεί, όταν συντρέχει πλάνη, απάτη ή απειλή. Είναι σωστό να γίνει δεκτό το ενδεχόμενο της ακυρωσίας, όταν κάποιος από τους συμβαλλομένους πλανήθηκε, απατήθηκε ή απειλήθηκε, χωρίς όμως η ακυρότητα να έχει αναδρομική ισχύ, πράγμα που γίνεται γενικότερα δεκτό για τις συμβάσεις διάρκειας, ιδιαίτερα τις συμβάσεις εργασίας. Επομένως είναι δυνατό μια συλλογική σύμβαση εργασίας να ακυρωθεί αλλά μόνο για το μέλλον.

2. Το συλλογικό στοιχείο:

Στη συλλογική σύμβαση εργασίας εκπροσωπούνται και εξισορροπούνται συλλογικά συμφέροντα και ορίζονται συλλογικές ρυθμίσεις, που αφορούν σε αόριστο αριθμό προσώπων, παρόντων και μελλόντων και στις σχέσεις τους, που υπάρχουν ή θα δημιουργηθούν. Η ρύθμισή της έχει μορφή αφηρημένη και ενεργοποιείται σε κάθε σχέση, η οποία υπάγεται ή θα υπαχθεί στο πεδίο ισχύος της, μόλις διαπιστωθεί ότι έχει τα απαιτούμενα στοιχεία για να συνδεθεί μαζί της.

3. Το εργασιακό στοιχείο:

Η συλλογική σύμβαση εργασίας αφορά στις σχέσεις με αντικείμενο την παροχή εξαρτημένης εργασίας (άρθρο 1 ν. 1876/1990). Η ίδια ούτε το στοιχείο της εξαρτήσεως γεννά, αντιθέτως αυτό το στοιχείο πρέπει να υπάρχει στην εργασιακή σχέση για να τη δεσμεύσει, ούτε τη σχέση της εργασίας ιδρύει. Ο ν. 1876/1990 επεκτείνει την εφαρμογή του και στους απασχολούμενους στη γεωργία, την κτηνοτροφία και συναφείς εργασίες και στους κατ' οίκον εργαζομένους (άρθρο 1 παρ.1). Επίσης καλύπτει και τα πρόσωπα, τα οποία μολονότι δε διατηρούν σχέση εξαρτημένης εργασίας παρέχουν εργασία με συνθήκες εξαρτήσεως και έχουν ανάγκη προστασίας αντίστοιχης με αυτή των μισθωτών.

4. Το κανονιστικό στοιχείο:

Η συλλογική σύμβαση εργασίας, αν και σύμβαση, αναπτύσσει κανονιστική ενέργεια σε σχέσεις τρίτων, των μισθωτών και εργοδοτών, στους οποίους αφορά.

Κατά τη γνώμη που επικρατεί διεθνώς η συλλογική σύμβαση ενεργεί στις σχέσεις, τις οποίες καταλαμβάνει, με ισχύ ουσιαστικού νόμου, επιβάλλεται μάλιστα άμεσα ως αναγκαστικό δίκαιο. Ενώ, δηλαδή, από τις συνθήκες της δημιουργίας έχει συμβατικό χαρακτήρα, τα αποτελέσματά της είναι κανόνες δικαίου. Ήδη με το ν. 1876/1990 (άρθρο 7 παρ.1) οι κανονιστικοί όροι της συλλογικής σύμβασης έχουν άμεση και αναγκαστική ισχύ.

Το γεγονός ότι οι κανονιστικοί όροι της χαρακτηρίζονται ως κανόνες δικαίου, αποτελεί τη θεμελιώδη και κύρια εγγύηση ότι οι όροι της θα εφαρμοστούν και ότι αποκλείεται να υπερφαλαγγισθεί από την ενέργεια αντίθετων ατομικών βουλήσεων. Αυτό το στοιχείο της συλλογικής συμβάσεως έχει επιπλέον σημασία και σε πολλά άλλα θέματα. Για παράδειγμα, η συλλογική σύμβαση λαμβάνεται υπόψη αυτεπαγγέλτως από τα δικαστήρια και ο Άρειος Πάγος ελέγχει αν σωστά εφαρμόστηκε και ερμηνεύτηκε το κανονιστικό της περιεχόμενο.

Γ. ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ.

Η συλλογική σύμβαση εργασίας, θεσμός ειδικά ρυθμισμένος, έχει ως αντικείμενο αποκλειστικά ορισμένη ύλη, της οποίας τα πλαίσια τα καθορίζει ο νόμος (άρθρο 2 ν. 1876/1990). Όροι ή ρήτρες σε συλλογική σύμβαση έξω από αυτά τα πλαίσια είναι καταρχήν άκυροι και δεν παράγουν τα έννομα αποτελέσματα των συλλογικών συμβάσεων.

Η συλλογική σύμβαση εργασίας σύμφωνα με το άρθρο 2 ν. 1876/1990 μπορεί να ρυθμίζει:

1. Ζητήματα σχετικά με τη σύναψη, τους όρους λειτουργίας και τη λήξη των ατομικών συμβάσεων εργασίας που επιπίπτουν στο πεδίο ισχύος της. Εδώ ανήκουν τα δικαιώματα και οι υποχρεώσεις των μερών της ατομικής συμβάσεως, το αντικείμενο της εργασίας και το ωράριο, μισθολογικές και άλλες παροχές. Στα θέματα λήξεως της σχέσης εργασίας είναι δυνατό να περιληφθούν ρυθμίσεις για όριο ηλικίας ή για αποζημίωση μεγαλύτερη της νόμιμης, για διαδικασίες απολύσεων, για εξομείωση σε περίπτωση καταγγελίας εργάτη με υπάλληλο κτλ. Είναι δυνατές επίσης προβλέψεις για την επαγγελματική κατάσταση, την εξέλιξη και τη σταδιοδρομία των μισθωτών γενικά.
2. Το κλασικό πάντως αντικείμενο της συλλογικής συμβάσεως που στάθηκε και το πρώτο της αντικείμενο, είναι ο καθορισμός του μισθού. Σήμερα τα μισθολογικά θέματα εξακολουθούν να είναι καιρικά και αυτά είναι που πιο συχνά αποτελούν το περιεχόμενο της.
3. Ζητήματα που αφορούν την άσκηση του συνδικαλιστικού δικαιώματος στην επιχείρηση, την παροχή συνδικαλιστικών διευκολύνσεων και τον τρόπο παρακράτησης των συνδικαλιστικών εισφορών και της απόδοσής τους στις δικαιούχες οργανώσεις.
4. Ζητήματα κοινωνικής ασφάλισης, εκτός από τα συνταξιοδοτικά, εφόσον δεν έρχονται σε αντίθεση με τη συνταγματική τάξη και την πολιτική των δημοσίων φορέων κοινωνικής ασφάλισης.
5. Ζητήματα σχετικά με την άσκηση της επιχειρηματικής πολιτικής στο μέτρο που αυτή επηρεάζει άμεσα τις εργασιακές σχέσεις.
6. Ζητήματα που αφορούν την ερμηνεία των κανονιστικών όρων της συλλογικής σύμβασης εργασίας.
7. Ζητήματα σχετικά με τις διαδικασίες και τους όρους συλλογικής διαπραγματεύσεως, μεσολάβησης και διαιτησίας.
8. Η συλλογική σύμβαση εργασίας μπορεί να περιέχει ρήτρα ειρήνης σχετικά με τα ζητήματα που ρυθμίζει.

Δ. Σκοπός – σημασία.

1. Προστατευτική λειτουργία.

Η συλλογική σύμβαση εργασίας λειτουργεί κατά κύριο λόγο προστατευτικά για την πλευρά των μισθωτών. Η ενέργεια της προστατευτικής αρχής έχει τα όριά της στο σημείο που άλλοι παράγοντες μπορούν να τους προσφέρουν μεγαλύτερη προστασία.

2. Τάξη – κοινωνική ειρήνη.

Η συλλογική σύμβαση αποβλέπει να επιβάλλει ενιαία τάξη στις εργασιακές σχέσεις τυποποιώντας τους όρους εργασίας, τους οποίους διαμορφώνει ομοιόμορφα για όλους όσους ανήκουν στον κύκλο της επιρροής της.

Πρόσθετο σημείο τάξεως αποτελεί το γεγονός ότι οι όροι της παραμένουν σταθεροί για σημαντικό χρονικό διάστημα, πράγμα που επιτρέπει στους μισθωτούς να προγραμματίσουν την ιδιωτική τους ζωή, στους δε εργοδότες την επιχειρηματική τους δραστηριότητα.

Όχι μικρότερης σημασίας είναι και το γεγονός της εξομάλυνσης των σχέσεων των κοινωνικών ανταγωνιστών και της εξασφάλισης της κοινωνικής ειρήνης. Η συλλογική σύμβαση εργασίας είναι σύμφωνο κοινωνικής ειρήνης.

Από τις δύο αρχές, την προστατευτική και αυτή της τάξεως, η δεύτερη είναι υποταγμένη στην πρώτη και λειτουργεί σε συσχετισμό μαζί της. Για αυτό η ανάγκη τάξεως δε μπορεί να επιβάλλει τους όρους της συλλογικής συμβάσεως ως απόλυτους όρους ή ανώτατα όρια, τα οποία δεν επιδέχονται απόκλιση ευνοϊκότερη για τους μισθωτούς.

3. Οικονομική σημασία.

Οι συλλογικές συμβάσεις έχουν μεγάλη οικονομική σημασία. Είναι φανερή η άμεση επίδρασή τους στην οικονομία γιατί καθορίζοντας την αμοιβή της εργασίας επιδρούν στο κόστος παραγωγής, τη σταθερότητα των τιμών, την κυκλοφορία του χρήματος, την αποταμίευση, τις επενδύσεις κτλ.

Από την πλευρά της ιδιωτικής οικονομίας οι συλλογικές συμβάσεις δίνουν στις επιχειρήσεις σταθερό και ενιαίο στοιχείο για το κόστος της εργασίας και ορίζοντας τους ενιαίους μισθούς ενεργούν περιοριστικά στον ανεπιθύμητο ανταγωνισμό.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο

ΕΡΓΑΤΙΚΟΙ ΑΓΩΝΕΣ

Η ΑΠΕΡΓΙΑ

A. Γενικά

Οι εργατικοί αγώνες αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα της συνδικαλιστικής δράσεως.

Η απεργία, η άρνηση παροχής εργασίας, η αποχή από την εργασία για να πιεστεί η άλλη πλευρά να βελτιώσει τους όρους, τις συνθήκες και την αμοιβή της εργασίας στην αρχή απαγορευόταν και μάλιστα με ποινικές κυρώσεις, αργότερα έγινε ανεκτή και σήμερα αποτελεί αναγνωρισμένο δικαίωμα των μισθωτών.

Διακηρύσσεται σε διεθνή κείμενα, όπως τον Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Χάρτη, καθιερώνεται σε συντάγματα, όπως στο δικό μας και ανήκει τελεσίδικα στην έννομη τάξη του χώρου εργασίας.

Κάθε αγώνας έχει και αντιπάλους. Έτσι οι εργοδότες απάντησαν στην απεργία με ανταπεργία, την άρνηση να αποδεχθούν την εργασία των μισθωτών με τις συνθήκες ή τις αμοιβές που αξιώνουν. Η απεργία και η ανταπεργία είναι οι κύριες μορφές του εργατικού αγώνα.

Το σημερινό επίπεδο των μισθωτών είναι σε σημαντικό βαθμό αποτέλεσμα κατακτήσεών τους, που κερδήθηκαν με αγώνες. Από το άλλο μέρος, οι συνέπειες των εργατικών αγώνων είναι σημαντικές στο ατομικό, στο κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο. Η απώλεια του μισθού τις ημέρες της απεργίας αποτελεί χωρίς άλλο πλήγμα για το μισθωτό και την οικογενειακή του οικονομία, αλλά και οι ζημιές των επιχειρήσεων δεν είναι μικρές, μπορεί δε να φτάσουν να απειλήσουν την ίδια την υπόστασή τους. Επιπλέον οι αγώνες αυτοί έχουν επιπτώσεις σε τρίτους, ενίοτε σε πλατιά κοινωνικά στρώματα και ανάλογα με την έκτασή τους μπορεί να έχουν επιπτώσεις και στην εθνική οικονομία.

Οι εργατικοί αγώνες είναι μια περιοχή σχέσεων, όπου το δίκαιο δοκιμάζεται. Κύρια αποστολή του δικαίου των εργατικών αγώνων είναι να προσδιορίσει, όσο είναι δυνατό, τους όρους νομιμότητας και να ορίσει τις συνέπειές τους στις σχέσεις των κοινωνικών ανταγωνιστών στο συλλογικό και το ατομικό επίπεδο.

Στη χώρα μας το δίκαιο των εργατικών αγώνων έχει νομοθετικές βάσεις στο άρθρο 22 παρ.2 συντάγματος και το νόμο 1264/1982. Σημασία επίσης έχει η 87η διεθνής σύμβαση εργασίας, που κυρώθηκε με το ν.δ. 4504/1961.

B. Έννοια.

Απεργία είναι η συλλογική αποχή των μισθωτών από την εργασία τους με σκοπό να ασκήσουν κατά κανόνα πίεση στην εργοδοτική πλευρά στην επιδίωξη τους να εξυπηρετήσουν, να διαφυλάξουν και να προαγάγουν τα συλλογικά τους συμφέροντα. Αυτός ο γενικός ορισμός δεν περιλαμβάνει τα στοιχεία – όρους για τη νομιμότητά της. Κάθε περιστατικό που συγκεντρώνει τα παραπάνω στοιχεία, είναι απεργία. Αν η απεργία είναι νόμιμη ή όχι εξαρτάται από τις προϋποθέσεις, τις οποίες κάθε έννομη τάξη απαιτεί για να την υιοθετήσει ως θεμιτό μέσο στην επιδίωξη των εργατικών συμφερόντων.

Με βάση τα στοιχεία της ελληνικής νομοθεσίας απεργία είναι η συλλογική αποχή των μισθωτών από την εργασία, η οποία αποφασίζεται από τις νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις τους, με σκοπό τη διαφύλαξη και προαγωγή των οικονομικών, εργασιακών, συνδικαλιστικών και ασφαλιστικών γενικά συμφερόντων τους, όπως και ως εκδήλωση αλληλεγγύης για τους ίδιους σκοπούς μισθωτών άλλων επιχειρήσεων. Περιληπτικά τα στοιχεία της απεργίας είναι: η αποχή από την εργασία, η συλλογική αποχή, η κήρυξη από νόμιμα συνεστημένες συνδικαλιστικές οργανώσεις και η επιδίωξη εργασιακών, οικονομικών, ασφαλιστικών και συνδικαλιστικών συμφερόντων.

Γ. Μορφές και είδη απεργίας.

Η απεργία ανεξάρτητα αν είναι νόμιμη ή παράνομη, εμφανίζεται με διάφορες μορφές.

Μπορεί να είναι επιθετική, όταν ανοίγει πρώτη τον εργατικό αγώνα, ή αμυντική, όταν απαντά σε συλλογικά αγωνιστικά μέτρα της άλλης πλευράς. Να περιορίζεται σε ορισμένο τόπο ή να εκτείνεται σε ευρύτερη

περιφέρεια, να γίνεται σε ένα κλάδο μισθωτών ή της οικονομίας ή να είναι γενική, όλων των μισθωτών ολόκληρης της χώρας.

Μπορεί να είναι ολική, όταν καλείται σε απεργία το σύνολο των μισθωτών του χώρου, όπου κηρύσσεται, ή μερική όταν καλούνται να απεργήσουν ορισμένοι μόνο. Στη μερική όμως απεργία όταν απεργούν μισθωτοί σε θέσεις κλειδιά ή σε νευραλγικά σημεία της επιχειρήσεως, αδυνατεί συνήθως να λειτουργήσει ολόκληρη η επιχείρηση. Σε ευρύτερο πεδίο είναι δυνατό για λόγους στρατηγικής ή για οικονομία δυνάμεων η απεργία να εκδηλώνεται σε ορισμένες μόνο επιχειρήσεις.

Από άλλες απόψεις, υπάρχουν σωματειακές απεργίες και απεργίες αδέσποτες, απεργίες διαμαρτυρίας και προειδοποιητικές, απεργίες που γίνονται ορισμένες μόνο ημέρες και άλλες με αόριστη διάρκεια, απεργίες κυκλικές ή επαναλαμβανόμενες, απεργίες κεκαλυμμένες και στάσεις εργασίας ορισμένες ώρες, απεργίες για να εξυπηρετηθούν άμεσα συμφέροντα και απεργίας συμπαθείας ή αλληλεγγύης, απεργίες εργασιακές και πολιτικές, κανονικές απεργίες με αποχή από την εργασία και τους τόπους της και λευκές απεργίες με διάφορες μορφές από την απλή παρουσία στους τόπους εργασίας ως την μειωμένη απόδοση και τη σχολαστική τήρηση των κανονισμών στη διεκπεραίωση της εργασίας, ώστε να καθυστερεί η εκτέλεσή της κτλ.

Αυτές οι μορφές της απεργίας, έχουν σημασία. Είναι δυνατό να εκτιμηθεί διαφορετικά για καθενιά η νομιμότητά της ή τα όρια της νόμιμης άσκησης του δικαιώματος απεργίας, οι δε συνέπειές της στις εργασιακές σχέσεις μπορεί να είναι διαφορετικές.

Δ. Προϋποθέσεις νομιμότητας:

1. Προειδοποίηση.

Πριν από την έναρξη της απεργίας πρέπει το σωματείο των εργαζομένων να γνωστοποιεί στην εργοδοτική πλευρά τα αιτήματα που διεκδικεί, ώστε να καταβάλλεται προσπάθεια να λυθεί η συλλογική διαφορά με ειρηνικά μέσα (διαπραγματεύσεις). Η παραπάνω υποχρέωση των εργαζομένων προκύπτει τόσο από την καλή πίστη όσο και από το γεγονός ότι η απεργία είναι το έσχατο μέσο (ultima ratio) για την ικανοποίηση των αιτημάτων. Πέρα όμως από την υποχρέωση αυτή πρέπει η συνδικαλιστική οργάνωση των εργαζομένων να προειδοποιεί τον εργοδότη ή τη συνδικαλιστική του οργάνωση για την άσκηση του δικαιώματος απεργίας τουλάχιστον 24 ώρες πριν από την πραγματοποίηση της απεργίας. Και ο προϊσχύσας ν. 330/76 (άρθρο 33) απαιτούσε προειδοποίηση του εργοδότη, θεωρούσε όμως ότι υπάρχει προειδοποίηση αν πριν από την έναρξη της απεργίας έλαβαν χώρα διαπραγματεύσεις μεταξύ εργοδότη και συνδικαλιστικής οργάνωσης.

Σκοπός της 24ωρης προειδοποίησης είναι, κατά κύριο λόγο, να δώσει τη δυνατότητα στον εργοδότη να λάβει στοιχειώδη μέτρα προς αντιμετώπιση των προβλημάτων που προκύπτουν για την επιχείρηση από την απεργία. Η διάταξη του άρθρου 19 παρ.1 εδ. γ' Ν. 1264/1982 οφείλεται σε πρόταση του βουλευτή Π. Κανελλόπουλου κατά τον οποίο: «Δεν είναι δυνατό να θεσπίσετε το δικαίωμα οποιονδήποτε Ελλήνων να ξαφνιάζουν από τη μια στιγμή στην άλλη εκείνον με τον οποίο βρίσκονται σε σχέση συναλλαγής...». Κατά μία άποψη η διάταξη του άρθρου 19 παρ.1 εδ. γ' είναι αντισυνταγματική, γιατί η 24ωρη προειδοποίηση περιορίζει τη δυνατότητα αιφνιδιαστικών απεργιών, δηλαδή περιορίζει – κατά την άποψη αυτή – το ίδιο το δικαίωμα απεργίας. Απεργία που πραγματοποιείται χωρίς 24ωρη προειδοποίηση είναι παράνομη.

2. Προσωπικό ασφαλείας.

Η άσκηση του δικαιώματος της απεργίας δεν επιτρέπεται να θέτει σε κίνδυνο τις εγκαταστάσεις της επιχειρήσεως ούτε να προκαλεί καταστροφές ή ατυχήματα. Η καταστροφή της επιχείρησης υπερβαίνει το σκοπό του δικαιώματος απεργίας και αντίκειται στην καλή πίστη και τα χρηστά ήθη (άρθρο 25 παρ.3 συντάγματος, άρθρο 281 ΑΚ). Άλλωστε η καταστροφή της επιχείρησης αντίκειται και στα συμφέροντα των απεργών, αφού η επάνοδος στη θέση εργασίας συνδέεται με την υπόσταση της επιχείρησεως. Για τους λόγους αυτούς η διάθεση προσωπικού ασφαλείας για την πρόληψη καταστροφών ή ατυχημάτων δεν περιορίζει την άσκηση του δικαιώματος απεργίας, αλλά είναι σύμφωνη με το περιεχόμενο και τη φύση του.

Στο ελληνικό δίκαιο η υποχρέωση για διάθεση προσωπικού ασφαλείας προκύπτει από το νόμο. Σε αλλοδαπά δίκαια θεωρία και νομολογία συνάγουν την υποχρέωση αυτή από την υποχρέωση πίστεως και από την ορθή – σύμφωνα με την αρχή της αναλογικότητας – άσκηση του δικαιώματος απεργίας.

Η υποχρέωση να διαθέτει προσωπικό ασφαλείας βαρύνει κάθε συνδικαλιστική οργάνωση και όχι μόνο τις συνδικαλιστικές οργανώσεις των εργαζομένων σε επιχειρήσεις κοινής ωφελείας. Πράγματι η ανάγκη προστασίας των εγκαταστάσεων, του τεχνικού εξοπλισμού, των μηχανημάτων, εργαλείων, των υλών και λοιπών μέσων της επιχείρησης προκύπτει σε κάθε απεργία και εξυπηρετεί το σκοπό ότι η επιχείρηση μετά τη λήξη της απεργίας θα είναι ικανή να επαναλειτουργήσει. Η άποψη του Θεοδώρου ότι προσωπικό ασφαλείας διατίθεται κατά την άσκηση του δικαιώματος της απεργίας μόνο από τους εργαζομένους του άρθρου 19 παρ.2 προσκρούει στο γράμμα και στο πνεύμα των διατάξεων του άρθρου 21 παρ. 1 και 2 Ν. 1264/82. Άλλωστε δε συμβιβάζεται με το περιεχόμενο και το σκοπό του δικαιώματος απεργίας και δε μπορεί να υποστηριχθεί ότι το δίκαιο διασφαλίζει – κατά τη διάρκεια της απεργίας – την ασφάλεια των εγκαταστάσεων μόνο των επιχειρήσεων κοινής ωφελείας, ενώ αδιαφορεί για την ασφάλεια των εγκαταστάσεων των λοιπών επιχειρήσεων.

Ε. Περιορισμοί και απαγορεύσεις.

1. Απαγορεύσεις.

Απαγορεύεται η απεργία με οποιαδήποτε μορφή στους δικαστικούς λειτουργούς και σε όσους υπηρετούν τα σώματα ασφαλείας (άρθρο 23 παρ. 2 εδ. β' συντάγματος). Η απαγόρευση περιλαμβάνει και τους πολιτικούς δημοσίους υπαλλήλους των σωμάτων ασφαλείας, όπως και τους υπηρετούντες στο λιμενικό σώμα και τις ένοπλες δυνάμεις.

3. Περιορισμοί.

Το δικαίωμα απεργίας μπορεί να περιορίζεται από ειδικό νόμο, που θα έχει τη σχετική ρύθμιση, για τους δημοσίους υπαλλήλους, τους υπαλλήλους της τοπικής αυτοδιοίκησης και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου, όπως επίσης και για το προσωπικό των κάθε μορφής επιχειρήσεων δημοσίου χαρακτήρα ή κοινής ωφελείας, των οποίων η λειτουργία έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του

κοινωνικού συνόλου. Πάντως οι περιορισμοί αυτοί δε μπορεί να είναι τέτοιοι, ώστε να καταργούν το δικαίωμα ή να παρεμποδίζουν τη νόμιμη άσκησή του (άρθρο 23 παρ.2 συντάγματος).

Τις νόμιμες ρυθμίσεις που επιβάλλουν τέτοιους περιορισμούς, τις περιέχει το άρθρο 30 παρ.8 του ν. 1264/1982 για τους δημοσίους υπαλλήλους, τους υπαλλήλους των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης και των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και τα άρθρα 19 παρ.2, 20 παρ.2 και 21 του ίδιου νόμου για το προσωπικό με σχέση ιδιωτικού δικαίου του δημοσίου, των οργανισμών τοπικής αυτοδιοίκησης, των νομικών προσώπων δημοσίου δικαίου και των επιχειρήσεων δημοσίου χαρακτήρα ή κοινής ωφελείας.

Στο άρθρο 19 παρ.2 αναφέρονται περιοριστικά ποιες επιχειρήσεις είναι δημοσίου χαρακτήρα ή κοινής ωφελείας και η λειτουργία τους έχει ζωτική σημασία για την εξυπηρέτηση βασικών αναγκών του κοινωνικού συνόλου. Αυτές είναι οι επιχειρήσεις ή εκμεταλλεύσεις:

1. Παροχής υγειονομικών υπηρεσιών από νοσηλευτικά ιδρύματα.
2. Διυλίσεως και διανομής ύδατος.
3. Παραγωγής και διανομής ηλεκτρικού ρεύματος ή καύσιμου αερίου.
4. Παραγωγής ή διυλίσεως ακάθαρτου πετρελαίου.
5. Μεταφοράς προσώπων και αγαθών από ξηρά, θάλασσα και αέρα.
6. Τηλεπικοινωνιών και ταχυδρομείων, ραδιοφωνίας και τηλεόρασης.
7. Αποχετεύσεως και αποκομιδής και εναποθέσεως απορριμάτων.
8. Φορτοεκφορτώσεως και αποθηκείσεως εμπορευμάτων στα λιμάνια.
9. Της Τραπέζης της Ελλάδος, της Πολιτικής Αεροπορίας και κάθε είδους υπηρεσίας ή τμημάτων υπηρεσιών που απασχολούνται μόνο με την εκκαθάριση και πληρωμή των μισθών του προσωπικού του δημοσίου τομέα και των συντάξεων του δημοσίου και ιδιωτικού τομέα.

ΣΤ. Ανταπεργία.

Ανταπεργία (lock out) είναι η άρνηση του εργοδότη να αποδεχθεί την εργασία των μισθωτών που ασκείται κατά τρόπο συλλογικό και με αγωνιστικό σκοπό, με σκοπό δηλαδή να ασκήσει πίεση στους μισθωτούς να δεχθούν τη ρύθμιση των όρων εργασίας που επιδιώκει ο εργοδότης.

Η ανταπεργία είναι δυνατόν να εμφανίζεται υπό πολλές μορφές, όπως και η απεργία, π.χ. μερική, προειδοποιητική, ανταπεργία για ορισμένες ώρες του ωραρίου κτλ. Η ανταπεργία ως αμυντικό όπλο της εργοδοτικής πλευράς στρέφεται όχι μόνο κατά των απεργών αλλά και κατά των μη απεργών, τους οποίους αποκλείει από την εργασία. Η ανταπεργία ως επιθετικό όπλο, ως μορφή δηλαδή εργατικού αγώνα που αρχίζει πρώτος ο εργοδότης για να μεταβάλλει προς το συμφέρον του τους υφισταμένους όρους εργασίας, χρησιμοποιείται σπανιότατα.

Ανταπεργία και σύνταγμα: Η προστασία της ανταπεργίας δεν προκύπτει από τη συνταγματική αρχή της ισότητας (άρθρο 4 παρ.1,2 συντάγματος). Η αρχή της ισότητας εκφράζεται στο χώρο του εργατικού δικαίου με τον όρο ισότητα των όπλων. Ισότητα των όπλων σημαίνει κατά κυριολεξία ότι σε κάθε όπλο του ενός κοινωνικού αντιπάλου πρέπει να αντιστοιχεί ένα ανάλογο όπλο του άλλου. Αυτή είναι η τυπική ισότητα των όπλων, η οποία έχει σχεδόν εγκαταλειφθεί. Σήμερα αναζητείται η ουσιαστική ισότητα των όπλων, η οποία διασφαλίζει ότι και οι δύο πλευρές έχουν τις ίδιες περίπου δυνατότητες να επηρεάσουν την έκβαση της συλλογικής διαφοράς.

Το προγενέστερο δίκαιο κατοχύρωνε και την ανταπεργία του εργοδότη (άρθρο 8 παρ.2 ν. 2151/20). Στη θεωρία είχε επικρατήσει η άποψη ότι η επιθετική ανταπεργία είναι παράνομη. Την άποψη αυτή τελικά αποδέχτηκε και η νομολογία. Σήμερα το άρθρο 22 παρ.2 ν. 1264 απαγορεύει και την αμυντική ανταπεργία. Η απαγόρευση του άρθρου 22 παρ.2 ν. 1264/82 ισχύει χωρίς εξαιρέσεις. Επομένως απαγορεύεται η ανταπεργία, έστω και αν ασκείται προς απόκρουση παράνομης απεργίας. Το γεγονός ότι η απεργία είναι παράνομη δεν σημαίνει ότι ο εργοδότης για την αντιμετώπισή της μπορεί να χρησιμοποιήσει ένα επίσης παράνομο (απαγορευμένο) μέσο.

Η ανταπεργία δεν επισύρει κυρώσεις για τον παραβάτη εργοδότη. Το αξιόποινο της απεργίας δεν μπορεί να θεμελιωθεί μέσω της γενικής απαγορεύσεως του άρθρου 14 παρ.2 ν. 1264. Αν ο νόμος ήθελε τον ποινικό κολασμό της ανταπεργίας, θα το όριζε ρητά στο άρθρο 23. Δεν είναι δυνατό να θεμελιωθεί το αξιόποινο της ανταπεργίας με τελολογική ερμηνεία ή ανάλογη εφαρμογή του άρθρου 14 παρ.2.

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Η εργασία ως μέσο βιοπορισμού έχει κεντρική σημασία στη ζωή του ανθρώπου. Η συνταγματική της προστασία είναι σχετικά πρόσφατη. Το Σύνταγμα μας προστατεύει το δικαίωμα της εργασίας και τα συναφή προς αυτό δικαιώματα στα άρθρα 22 και 23, όπου και διαφαίνονται οι διαστάσεις του: αμυντική, προστατευτική, εξασφαλιστική. Παράλληλα, στο χώρο του κοινού δικαίου, το εργατικό δίκαιο μεταβάλλεται και εξελίσσεται διαρκώς, ανάλογα με τις συνθήκες κάτω από τις οποίες εφαρμόζεται, προσηλωμένο όμως πάντα στις θεμελιώδεις συνταγματικές διατάξεις.

CONCLUSION

Work as a mean of livelihood is of primary importance in a human's life. Its constitutional protection is relatively new. The Constitution safeguards our right to work as well as all relative to it rights by means of the Constitutional articles 22 & 23 through which its dimensions emerge: defensive, protective and ensurative. At the same time, as far as common law is concerned, the working right is altered and developed continually depending on the conditions below which it is applied, yet always solidly fixed to the primary constitutional provisions.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Η Συνταγματική κατοχύρωση της κοινωνικής ασφάλισης
Άγγελος Στεργίου – 1994.
2. Βασικοί Εργατικοί Νόμοι
Γιάννης Κουκιάδης – 1986.
3. Εισαγωγή στο Εργατικό Δίκαιο
Πηνελόπη Αγαλλοπούλου – 2000.
4. Ατομικό Εργατικό Δίκαιο
Αλέξανδρος Καρακατσάνης – Σταύρος Γαρδίκας 1995.
5. Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο
Αλέξανδρος Καρακατσάνης – 1992.
6. Συλλογικό Εργατικό Δίκαιο
Γεώργιος Λεβέντης – 1996.
7. Συνταγματικό Δίκαιο – Ατομικά Δικαιώματα Β΄
Π.Δ. Δαγτόγλου - 1991

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Συγκείμενον εκ των μελών αυτού Ν. Μπουροπούλου, Προέδρου, Αγ. Σταυροπούλου, Αντιπροέδρου, Ηλ. Γλυκοφρύδη, Ηλ. Καμπίτη, Π. Μαρκοπούλου, Ν. Παναγιωτάτου, Ηρ. Τσικλητήρα, Κ. Λασσαδού, Δ. Καλλιβωκά, Β. Λεονταρίτη, Β. Ρώτη, Δ. Δημητρακάκη, Π. Παϊζη, Μ. Δεκλερή, Χ. Φατούρου, Συμβούλων της Επικρατείας, Π. Παραρά και Μ. Βροντάκη, Παρέδρων του Συμβουλίου της Επικρατείας.

Συνεδρίασαν δημόσια εν τω ακροατηρίω του τη 24η Φεβρουαρίου 1978, παρόντος και του Γραμματέως του Συμβουλίου Αντώνη Τζωρτζάκη, ίνα δικάση την κατωτέρω εκτεθειμένη υπόθεση επί τη από 20ης Δεκεμβρίου 1976 αιτήσει:

Των 1) Αντωνίου Γκαλίνα, Προέδρου του διοικητικού συμβουλίου του εν Αθήναις εδρεύοντος νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου με την επωνυμία «Ενιαίο Κοινό Ταμείο Εισπράξεων Λεωφορείων (ΕΚΤΕΛ), κατοίκου Αθηνών (οδός Παπαδιαμαντοπούλου, αριθμός 9), που παρεστάθη δια του πληρεξουσίου δικηγόρου του Αλεξ. Σακελλαρόπουλου, τον οποίο και διόρισε στο ακροατήριον, 2) Κωνσταντίνου Μαραγκουδάκη, κατοίκου Αθηνών (οδός Κίμωνος, αριθμός 1) που παρεστάθη δια του ίδιου ως άνω πληρεξουσίου δικηγόρου Αλεξ. Σακελλαρόπουλου, τον οποίο διόρισε στο ακροατήριον, 3) Νικολάου Τσίπουρα, κατοίκου Αθηνών (οδός Λακωνίας, αριθμός 10), που δεν παρεστάθη, 4) Δημητρίου Μαραντίδη, κατοίκου Κορυδαλλού (οδός Θησέως, αριθμός 9), που παρεστάθη δια του ίδιου ως άνω πληρεξουσίου δικηγόρου Αλεξ. Σακελλαρόπουλου, τον οποίο διόρισε στο ακροατήριον, 5) Δημητρίου Θεοδωρακοπούλου, κατοίκου Αχαρνών (οδός Μισραλιώτου, αριθμός 49), που δεν παρεστάθη, 6) Κωνσταντίνου Πινακουλάκη, κατοίκου Αθηνών (οδός Μπερόβου, αριθμός 56), που παρεστάθη δια του ίδιου ως άνω πληρεξουσίου δικηγόρου Αλεξ. Σακελλαρόπουλου, τον οποίο διόρισε στο ακροατήριον, 7) Διονυσίου Βλασόπουλου, κατοίκου Ηλιουπόλεως (οδός Ελευθερίου Βενιζέλου, αριθμός 110), που δεν παρεστάθη, όλων ως μελών του διοικητικού Συμβουλίου του εδρεύοντος στην Αθήνα νομικού προσώπου ιδιωτικού δικαίου με την επωνυμία «Ενιαίο Κοινό Ταμείο Εισπράξεων Λεωφορείων (ΕΚΤΕΛ)», 8) Κωνσταντίνου Παπαστεργίου, κατοίκου Παλαιού Ψυχικού (οδός Τεπελενίου, αριθμός 39), 9) Γεωργίου Κωστοπούλου, κατοίκου Αθηνών (οδός Αγίου Μελετίου, αριθμός 24), 10) Πέτρου Σαλούφα, κατοίκου Αιγάλεω (οδός Αφροδίτης Μήλου, αριθμός 23), 11) Γεωργίου Χριστοφόρου, κατοίκου Αθηνών (οδός Μισραλιώτου, αριθμός 13Α), 12) Πλάτωνος Παπαγγελή, κατοίκου Αθηνών (οδός Ιώνων, αριθμός 18), 13) Γεωργίου Μπεθάνη, κατοίκου Πειραιώς (οδός Κουντουριώτου, αριθμός 263), 14) Χαράλαμπου Κασιμάτη, κατοίκου Αθηνών (οδός Κομανούδη, αριθμός 1), 15) Χαράλαμπου Κιαγιάδακη, κατοίκου Καλλιθέας (οδός Λυσικράτους, αριθμός 98), 16) Χρήστου Μιχαλιτσιάνου, κατοίκου Γλυφάδας (οδός Κύπρου, αριθμός 37), 17) Νικολάου Ζιώγα, κατοίκου Αθηνών (οδός Λήμνου, αριθμός 107), 19) Ηλία Μπιλάλη, κατοίκου Άνω Δάφνης (οδός Ροδόπης, αριθμός 9), 20) Κωνσταντίνου Δάβαρη, κατοίκου Ζωγράφου (οδός Ορ. Ταξιαρχίας, αριθμός 70), 21) Παναγιώτη Τζανετόπουλου, κατοίκου Αθηνών (οδός Παληκαριδίου, αριθμός 39) και 22) Νικολάου Βελέντζα, κατοίκου Καλλιθέας (οδός Ανακρέοντος, αριθμός 22), απάντων ως μετόχων του ΕΚΤΕΛ, μη παραστάντων, Κ α τ ά 1) του Πρωθυπουργού, 2) του Υπουργού Οικονομικών και 3) του Υπουργού Συγκοινωνιών, παραστάντων δια του Γ. Πετρεά, Προέδρου του Νομικού Συμβουλίου,

Π ε ρ ι ακυρώσεως: α) της υπ' αριθμόν 15/08.11.1976 πράξεως του Πρωθυπουργού, περί εγκρίσεως επιτάξεως, β) της υπ' αριθμόν ΠΕ/ΑΙ/380/08.11.1976 κοινής αποφάσεως των Υπουργών Οικονομικών και Συγκοινωνιών «περί επιτάξεως των μεταφορικών μέσων του ΕΚΤΕΛ που εξυπηρετούν τις αστικές συγκοινωνίες της περιοχής Αθηνών - Πειραιώς - Περιχώρων, ως και των αναγκαίων υλικών, εγκαταστάσεων πάσης φύσεως των οικείων συνεταιρισμών για την ομαλή λειτουργία των συγκοινωνιών (ΦΕΚ Β' 1365/08.11.1976) και γ) πάσης ετέρας συναφούς εκτελεστής πράξης της Διοικήσεως.

Αφού άκουσαν τον Εισηγητή, Σύμβουλο της Επικρατείας Μ. Δεκλερή, που ανέγνωσε και ανέπτυξε την έκθεσή του, σύμφωνα με την οποία και το ιστορικό της προκείμενης περίπτωσης έχει ως έπεται:

Δια της υπό κρίσιν αιτήσεως ζητείται η ακύρωση: 1) της υπ' αριθμόν 15/08.11.1976 απόφασης του Πρωθυπουργού (ΦΕΚ 1365 Β'), με την οποία παρεσχέθη η έγκριση όπως, κατά τη διάρκεια της αποφασισθείσης υπό των ιδιοκτητών των ιδιωτικών λεωφορείων δημοσίας χρήσεως ακινητοποίησης των λεωφορείων αυτών, οι Υπουργοί Οικονομικών και Συγκοινωνιών προβούν εις επίταξιν των λεωφορείων τούτων και των δια την κυκλοφορίαν αυτών αναγκαϊούτων λοιπών υλικών και εγκαταστάσεων πάσης φύσεως και 2) της υπ' αριθμόν ΠΣ/ΑΙ/380/08.11.1976 κοινής αποφάσεως των Υπουργών Οικονομικών και Συγκοινωνιών (ΦΕΚ 1365 Β'), με την οποία επετάχθησαν από 0.01 ώρας της 09.11.1976 και μέχρι νεωτέρας αποφάσεως των εν λόγω υπουργών τα μεταφορικά μέσα (λεωφορεία) του ΕΚΤΕΛ, τα εκτελούντα τας αστικές συγκοινωνίας της περιοχής Πρωτευούσης, ως και τα αναγκαία υλικά και εγκαταστάσεις πάσης φύσεως των οικείων συνεταιρισμών δια την ομαλήν εκτέλεσιν των συγκοινωνιών.

Τα προκύπτοντα ζητήματα είναι αντίστοιχα των προβαλλομένων λόγων ακυρώσεως.

Εφ'ών ο Εισηγητής ανέπτυξε την γνώμην αυτού.

Αφού άκουσε τον πληρεξούσιον των εκ των αιτούντων παραστάντων, ανέπτυξε και προφορικά τους λόγους της υπό κρίσιν αιτήσεως και αιτησαμένον την παραδοχή αυτής και του αντιπροσώπου του Πρωθυπουργού και των Υπουργών Οικονομικών και Συγκοινωνιών, αιτησαμένου την απόρριψιν αυτής.

Ι δ ό ν τ α σ χ ε τ ι κ ά έ γ γ ρ α φ α

Σκεφθέν κατά το Νόμο

Επειδή δια της υπό κρίσιν αιτήσεως, δι ην κατεβλήθησαν τα νόμιμα τέλη και το παράβολο (αριθμός τριπλοτύπου 26132 - 5/1976), ζητείται εμπροθέσμως και νομοτύπως η ακύρωσις: 1) της υπ' αριθμόν 15/08.11.1976 απόφασης του Πρωθυπουργού (ΦΕΚ 1365 Β'), με την οποία παρεσχέθη η έγκριση όπως, κατά τη διάρκεια της αποφασισθείσης υπό των ιδιοκτητών των ιδιωτικών λεωφορείων δημοσίας χρήσεως ακινητοποίησης των λεωφορείων αυτών, οι Υπουργοί Οικονομικών και Συγκοινωνιών προβούν εις επίταξιν των λεωφορείων τούτων και των δια την κυκλοφορίαν αυτών αναγκαϊούτων λοιπών υλικών και εγκαταστάσεων πάσης φύσεως και 2) της υπ' αριθμόν ΠΣ/ΑΙ/380/08.11.1976 κοινής αποφάσεως των Υπουργών Οικονομικών και Συγκοινωνιών (ΦΕΚ 1365 Β'), με την οποία επετάχθησαν από 0.01 ώρας της 09.11.1976 και μέχρι νεωτέρας αποφάσεως των εν λόγω υπουργών τα μεταφορικά μέσα (λεωφορεία) του ΕΚΤΕΛ, τα εκτελούντα τας αστικές συγκοινωνίας της περιοχής Πρωτευούσης, ως και τα αναγκαία υλικά και εγκαταστάσεις πάσης φύσεως των οικείων συνεταιρισμών δια την ομαλήν εκτέλεσιν των συγκοινωνιών.

Επειδή, η υπό κρίσιν αίτησις, υπογραφομένη υπό δικηγόρου, ασκείται παραδεκτώς, σύμφωνα με το άρθρο 27 του ν.δ. 170/1973, μόνο ως προς τους εκ των αιτούντων Αντώνιον Γκαλίνα, Κωνσταντίνον Μαραγκουδάκη,

Δημήτριο Μαραντίδη και Κωνσταντίνο Πινικουλάκη, οι οποίοι παρέστησαν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της υποθέσεως δια πληρεξουσίου δικηγόρου, ενώ ως προς όλους τους λοιπούς αιτούντες, ενωμένους μετά των ανωτέρω εις το δικόγραφο της υπό κρίσιν αιτήσεως, η αίτηση αυτή είναι απορριπτέα ως απαράδεκτης, δεδομένου ότι οι τελευταίοι τούτοι δεν παρέστησαν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση της υποθέσεως δια πληρεξουσίου δικηγόρου, ούτε ενεφανίσθησαν ίνα δηλώσουν ότι εγκρίνουν την άσκηση του ένδικου μέσου, δεν προσήχθη Δε μέχρι της συζητήσεως συμβολαιογραφική πράξις παροχής πληρεξουσιότητας εις τον υπογράφοντα την αίτησιν δικηγόρο.

Επειδή, κατά το άρθρο 18 παρ.3 του ισχύοντος Συντάγματος, ειδικοί νόμοι ρυθμίζουν τα των επιτάξεων δια τας ανάγκας των ενόπλων δυνάμεων εις περίπτωσιν πολέμου ή επιστρατεύσεως ή προς θεραπεία αμέσου κοινωνικής ανάγκης, δυναμένης να θέσει σε κίνδυνον την δημόσιαν υγείαν ή τάξιν.

Επειδή, κατά την ανωτέρω συνταγματική διάταξη, επίταξις ιδιοκτησίας επιτρέπεται, μεταξύ άλλων, και προς θεραπεία αμέσου κοινωνικής ανάγκης, δυναμένης να θέσει εις κίνδυνον την δημόσιαν τάξιν, ως τοιαύτη Δε, κατά την αληθή της εν λόγω διατάξεως έννοια, δέον να θεωρηθή και η απειλή σοβαράς διαταράξεως της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας, ήτις δύναται να συνίσταται και εις την διατάραξιν της συνεχούς και ομαλής λειτουργίας των υπό ουσιαστικόν έννοιαν δημοσίων υπηρεσιών, οι οποίες εμφανίζουν ημξημένον κοινωνικών ενδιαφερόντων και είναι απολύτως ουσιαστικής σημασίας δια την ζωήν της ολόκληρης και απαραίτητοι δια την θεραπείαν των αναγκών του κοινού. Πράγματι, ο όρος δημόσια τάξις, εν τη ρηθείση συνταγματική διάταξη, τίθεται υπό την ευρείαν αυτού έννοιαν, περιλαμβάνουσαν πέραν της δημόσιας ασφάλειας και την τήρησιν της θεμελιώδους εν τω δημοσίω δικαίω αρχής της συνεχούς και αδιατάρακτης λειτουργίας των εισημένων δημοσίων υπηρεσιών. Τοιαύτη δε ζωτικής σημασίας δημοσία υπηρεσία, υπό ουσιαστικόν έννοιαν, είναι και η αστική συγκοινωνία της περιοχής πρωτεύουσας, η ακώλυτος διεξαγωγή της οποίας αποτελεί βασικήν ανάγκην δια σημαντικό τμήμα του πληθυσμού της χώρας. Όθεν, η απειλή διακοπής της υπηρεσίας αυτής, συνιστάσασα περίπτωσιν σοβαράς διαταράξεως της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας, εμπίπτει εις την κατά την ειρημένη συνταγματική διάταξη έννοια της αμέσου κοινωνικής ανάγκης, ήτις δύναται να θέσει εις κίνδυνον τη δημοσίαν τάξιν και επομένως εν τοιαύτη περιπτώσει είναι συνταγματικά επιτρεπτή η επίταξις των αναγκαίων υλικών μέσων προς διασφάλισιν της συνεχούς και αδιατάρακτου λειτουργίας τοιαύτης υπηρεσίας.

Επειδή, αι προσβαλλόμεναι αποφάσεις, εξεδόθησαν επί τη βάσει του ν.δ. 17/1974, δι ου εθεσπίσθη το νομοθετικό καθεστώς της πολιτικής σχεδιάσεως εκτάκτου ανάγκης προς διασφάλισιν της εθνικής αμύνης εν πολέμω και αντιμετώπισιν των έκτακτων αναγκών εν ειρήνη (άρθρο 1) και χάριν των σκοπών τούτων, ερρυθμίσθησαν τα της οργανώσεως, προπαρασκευής και κινητοποιήσεως των πολιτικών δυνάμεων της χώρας, ως τοιούτων νοουμένων των εν άρθρο 2 παρ. 1 του αυτού νόμου ειδικότερον αναφερόμενων κρατικών υπηρεσιών, πασών των δημοσίων ή ιδιωτικών οργανώσεων ή επιχειρήσεων και του εν γένει ανθρώπινου δυναμικού της χώρας και των πόρων αυτής(2 παρ.2). Η πολιτική κινητοποίησης δε, οριζόμενη εν τω νόμω (άρθρο 2 παρ.3) ως μετάπτωσις των πολιτικών δυνάμεων εκ της καταστάσεως ειρήνης εις πολεμικήν τοιαύτην ή εις κατάστασιν αντιμετώπισεως εκτάκτων εν ειρήνη αναγκών, κηρύσσεται, ως γενική ή μερική, δι' αποφάσεως του Πρωθυπουργού εν περιπτώσει στρατιωτικής κινητοποιήσεως, ή ανεξαρτήτως τοιαύτης, εφόσον τούτο κρίνεται επιβεβλημένο προς αντιμετώπισιν εκτάκτων εν ειρήνη αναγκών (άρθρο 19 παρ.1) και συνεπάγεται την λήψιν μέτρων προς εκπλήρωσιν των σκοπών αυτής, οία είναι ίδια αι επιτάξεις, η πολιτική επιστρατεύσεις του εργαζόμενου προσωπικού, αι μισθώσεις μέσων και εργασίας, ως και η επιβολή δεσμεύσεων και περιορισμών επί των πάσης φύσεως αγαθών (άρθρο 18). Η εφαρμογή, όμως ορισμένων, εκ των ανωτέρω μέτρων πολιτικής κινητοποιήσεως, δύναται, μετά προηγούμενην έγκρισιν του Πρωθυπουργού, να διατάσσεται υπό των αρμοδίων υπουργών και προ της κηρύξεως γενικής ή μερικής πολιτικής κινητοποιήσεως (άρθρο 19 παρ.2). Εξάλλου, κατάστασις εκτάκτου ανάγκης, προς αντιμετώπισιν της οποίας κηρύσσεται πολιτική κινητοποίησης ή αποφασίζεται η λήψις ορισμένων μέτρων αυτής, είναι, κατά τον Νόμο (άρθρο 2 παρ.5), πάσα αιφνίδια κατάσταση, προκαλούμενη είτε εκ φυσικών, ή άλλων γεγονότων, πολεμικών ή μη, είτε εξ ανωμαλιών πάσης φύσεως, έχουσα δε ως αποτέλεσμα την δημιουργίαν ή την απειλήν δημιουργίας εκτεταμένων απωλειών, ζημιών και καταστροφών, ή την παρακώλυσιν και διατάραξιν της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας.

Επειδή, εν προκειμένω, όπως προκύπτει εκ των στοιχείων του φακέλλου, οι λόγοι, οίτινες οδήγησαν εις την, κατ' εφαρμογήν των ανωτέρω διατάξεων, επιβολήν, δια των προσβαλλόμενων αποφάσεων, του μέτρου της επιτάξεως των λεωφορέων κλπ. του ΕΚΤΕΛ, συνίσταται εις το ότι οι ιδιοκτήται των λεωφορέων τούτων είχαν εξαγγείλει την ακινητοποίησιν αυτών επ' άοριστον χρόνον, εκ της μη εκτελέσεως δε των επιβατηγών συγκοινωνιών της πρωτεύουσας παρεβλάπτοντο τα μέγιστα αι συγκοινωνιακάί ανάγκαι του επιβατικού κοινού, με συνέπειαν την σοβαράν διατάραξιν της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας, τελοῦσης εισέτι εις κατάστασιν γενικής επιστρατεύσεως, δυνάμει του π.δ. 506/1974 και του άρθρου 2 του Ν. 9/1975.

Αι ανωτέρω περιστάσεις εμπίπτουν εις την έννοιαν της καταστάσεως εκτάκτου ανάγκης, ως τοιαύτη ορίζεται δια της προμνησθείσης διατάξεως του άρθρου 2 παρ. 5 ν.δ. 17/1974 και συνεπώς, η μεν προς αντιμετώπισιν αυτών επιβληθείσα δια των προσβαλλομένων αποφάσεων επίταξις των λεωφορέων κλπ. του ΕΚΤΕΛ, περιλαμβανομένη μεταξύ των μέτρων πολιτικής κινητοποιήσεως, είναι σύμφωνος προς το νόμο (ν.δ. 17/1974), αι δε προμνησθείσαι και εν προκειμένω εφαρμοσθείσαι διατάξεις του νόμου τούτου, θεσπισθείσαι προς προστασίαν ανωτέρων και γενικότερων κοινωνικών συμφερόντων και της εννόμου τάξεως, ουδαμώς αντίκεινται εις το προμνησθέν άρθρο 18 παρ. 3 του Συντάγματος, αφού η ως άνω περιγραφόμενη κατάσταση εκτάκτου ανάγκης, δηλαδή η εκ της διακοπής των αστικών συγκοινωνιών της πρωτεύουσας απειληθείσα σοβαρά διατάραξις της οικονομικής και κοινωνικής ζωής της χώρας, συνιστά κατά τα προεκτεθέντα, την υπό του άρθρου τούτου προβλεπόμενη περίπτωσις αμέσου κοινωνικής ανάγκης, δυναμένης να θέσει εις κίνδυνον την δημόσιαν τάξιν, προς θεραπεία της οποίας επιτρέπεται η επίταξις ιδιοκτησίας, ήτοι εν προκειμένω των λεωφορέων κλπ. του ΕΚΤΕΛ, δια την εξασφάλισιν της ακωλύτου συγκοινωνίας της πρωτεύουσας. Αν και κατά τη γνώμη τεσσάρων μελών του δικαστηρίου, θα ηδύνατο να υποστηριχθεί, ότι κατά την έννοια της διατάξεως του άρθρου 18 παρ.3 του Συντάγματος, ως άμεσος κοινωνική ανάγκη, δυναμένη να θέσει εις κίνδυνον την δημόσιαν τάξιν και υγείαν, νοείται η αναγόμενη εις υπηρεσίας ή αγαθά τόσο ζωτικής σημασίας δια το κοινωνικό σύνολο, ώστε η άμεσος θεραπεία αυτής να συνεπάγεται, κατά κοινήν πείραν, κίνδυνον δια τη δημόσιαν τάξιν, ήτοι κίνδυνον δημιουργίας ταραχών και διαπράξεως αδικημάτων ή κίνδυνον δια τη δημόσιαν υγείαν. Κατ' εξακολουθίαν, η διάταξις του άρθρου 2 παρ. 5 του ν.δ. 17/1974 προβλέπουσα, εν συνδυασμώ προς τας λοιπάς διατάξεις του αυτού ν. δ/τος περί επιβολής επιτάξεως εις περιπτώσιν παρακώλυσεως και διαταράξεως της οικονομικής και κοινωνικής ζωής είναι σύμφωνος προς την περί επιτάξεως ως άνω διάταξιν

και συνεπώς ισχυρά, μόνο καθόσον η παρακώλυσις ή διατάραξις της οικονομικής και κοινωνικής ζωής συνεπάγεται την δημιουργία αμέσου κοινωνικής ανάγκης υπό την παραπάνω έννοιαν, Εν προκειμένω, η απειληθείσα διακοπή της δια λεωφορείων συγκοινωνίας εν τη περιοχή της πρωτευούσης συνεπήγετο την διακοπήν της παροχής υπηρεσίας τόσο ζωτικής σημασίας δια τον πληθυσμό της περιοχής ταύτης, ώστε να δημιουργείται κίνδυνος διαταράξεως της δημοσίας τάξεως, υπό την εκτεθείσαν έννοιαν και συνεπώς, νομίμως από της απόψεως της ως άνω συνταγματικής διατάξεως, ελήφθη το μέτρο της επιτάξεως των λεωφορείων κλπ. του ΕΚΤΕΛ. Όθεν, είναι απορριπτέοι, ως αβάσιμοι, πάντες οι περι του εναντίου λόγοι ακυρώσεως. Επειδή, κατά ταύτα, η υπό κρίσιν αίτησις είναι απορριπτέα.

Δ ι α τ α ύ τ α

Απορρίπτει την υπό κρίσιν αίτησιν.

Διατάσσει την κατάπτωσιν του παραβόλου.

Επιβάλλει εις βάρος των αιτούντων την δικαστικήν δαπάνην του Δημοσίου εκ δραχμών εννιακοσίων (900).

Εκρίθη και απεφασίσθη εν Αθήναις τη 21η Μαρτίου 1978, εδημοσιεύθη δ'αυτόθι τη 31η Μαρτίου ίδιου έτους.

Ο Πρόεδρος Ο Γραμματεύς